บทที่ 6
ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จา

ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จา ถือเป็นบทบาทหน้าที่ ที่ใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและงานของชุมชนชาวอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง แบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ ระเบียบวิธีปฏิบัติ ก่องปู่จานัดหมายประชุม ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จาบอกเหตุฉุกเฉิน ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จาหลังจากพระธรรมเทศนาจบ หรือ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเสร็จสิ้น และระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จาบูชาขันแก้วทั้งสาม หรือบูชาพระรัตนตรัย

1. ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จานัดหมายประชุม

การตีในลักษณะนี้ เป็นการตีเรียกคนให้เข้าร่วมประชุมนัดหมาย เพื่อเตรียมทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในวัดหรือชุมชน เช่น งานทำบุญฉลองวัด กฐิน ผ้าป่า ครัวทาน เป็นต้น สามารถจำแนกเป็น อุปกรณ์ในการตี ลักษณะการตี และจังหวะการตี

1.1. อุปกรณ์ในการตี

ไม้ตี หรือบางครั้งเรียกว่าฆ้อนตี ในระเบียบวิธีปฏิบัตินี้ จะใช้ไม้ตีเฉพาะก่องตึ้ง ทำจากไม้ เช่น ไม้ไผ่ ไม้ลัก และเถาวัลย์ เป็นต้น เหลาไม้ให้ด้ามจับกลมมนส่วนปลายที่ใช้สำหรับตีพันด้วยผ้าดิบจนหนาเหมือนไม้ตีฆ้อง หรือกลึงไม้ให้มีลักษณะคล้ายสาก หรือใช้ไม้ไผ่มีตามาเหลา หรือใช้เถาวัลย์มาเหลาเอาเปลือกไม้ออก

ภาพที่ 123 ไม้ตีที่ใช้ผ้าพันปลาย

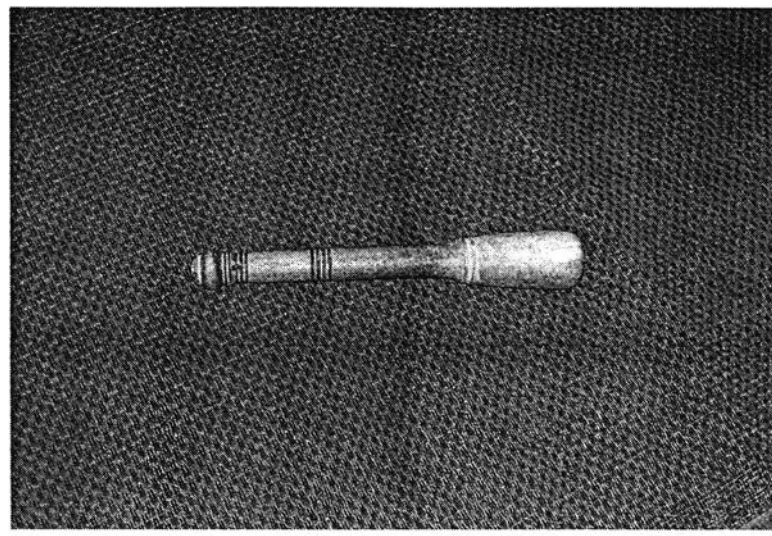

ภาพที่ 124 ไม้ตีที่กลึงลักษณะคล้ายสาก

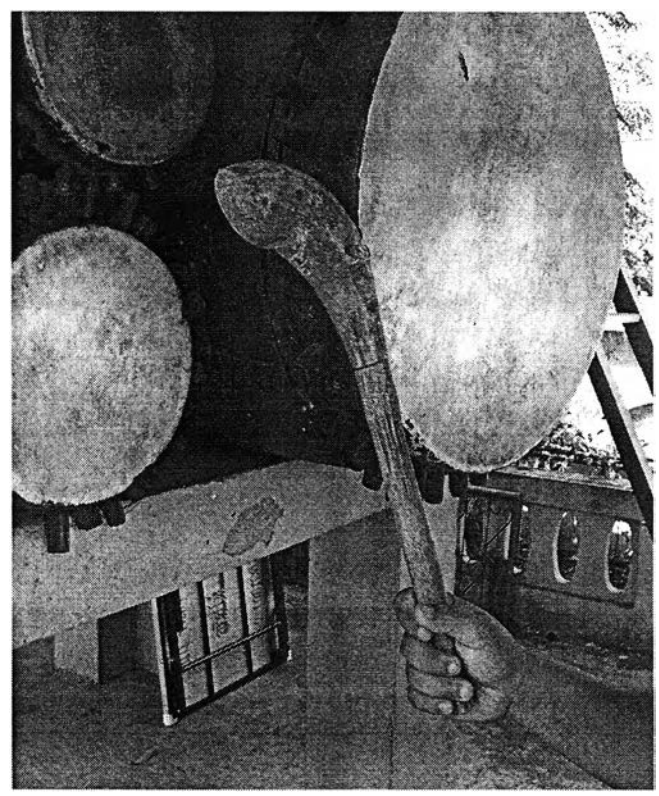

ภาพที่ 125 ไม้ตีที่ทำจากตาไม้ไผ่

ภาพที่ 126 ไม้ตีที่ทำจากเถาวัลย์

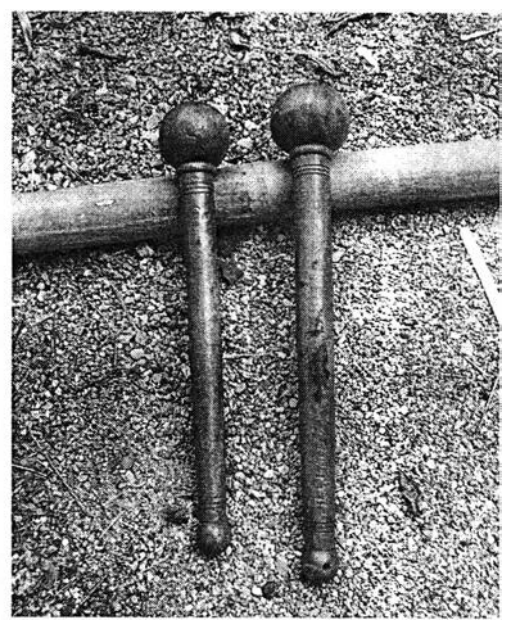

ภาพที่ 127 ไม้ตีกลึงหัวกลมมน

1.2. ลักษณะของการตี

มีจำนวนผู้ตี 1 คน ตีเฉพาะก๋องตึ้ง(ก๋องต้าง) ในอดีตการตีนั้น ผู้ตีจะเป็นพระภิกษุ สามเณร พ่อหน้อย และพ่อหนาน ดังคำกล่าวของพ่อหนานแสน ฟูคำ ว่า "สมัยก่อนบ่าใจ่ว่าใครจะตีก็ตีได้ จะต้องเป็นพระสงฆ์องค์เจ้า หรือคนตี้เคยบวชเฮียนมาแล้วเท่านั้น (พ่อหน้อย พ่อหนาน) เพราะว่าก๋องปู่จานั้นเป็นก๋องประจำวัด เป็นก๋องตี้ศักดิ์สิทธิ์ คนตีต้องบ่าใช่คนดิบ(คนไม่ได้บวช) และก๋องนี้ก็มีคาถาอาคมเป็นกะเลยห้ามแม่หญิงตี..."(แสน ฟูคำ,สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2547)

ประเสริฐ สมมุ่ง ผู้ชนะเลิศการตีก๋องปู่จาจังหวัดลำปาง ปี 2548 รุ่นอายุ 50 ปีขึ้นไป กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "ก๋องปู่จานี้สมัยก่อนเป๋นหื้อ ตุ๊เจ้า พระน้อย พ่อหน้อย พ่อหนาน บางเตื้อก็มี จาวบ้านตี้เป๋นเกยตี๋ เป๋นก็ตี๋ได้หนา แต่แม่หญิงเนี้ยเป๋นบ่าหื้อตี๋ เพราะว่า ในก๋องเป๋นมี คาถาอาคมลงไว้ในก๋อง เกิดหื้อแม่หญิงตี๋เดี๋ยวคาถาอาคมจะเสื่อมไป เป๋นว่ากันจะอั้นหนา"(ประเสริฐ สมมุ่ง, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2548)

ประกิจ ชุมสิทธิ์ กล่าวถึงเรื่องผู้ตีก๋องปู่จาว่า "สมัยตะก่อนเป๋นหื้อตุ๊เจ้า เณร หรือพ่อหน้อย พ่อหนาน คนตี้เกยบวชเฮียนมาเป็นคนตี๋ แต่ตอนหลังเฮากลัวว่า วัฒนธรรมการตีก๋องปู่จาจะสูญหาย ก็เลยหื้อละอ่อนพ่อจายได้ฝึกเพื่อสืบสานกันไว้ ส่วนแม่หญิงนั้นเป๋นจะบ่าหื้อตี ตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว พ่อหนานน้อย เล่าหื้อฟังว่า ก๋องปู่จา ตีเพื่อสักการะปู่จา เป็นขนบของจาวพุทธเฮา การปฏิบัติอย่างอื่นๆ ก็ตาม จะต้องเป็นพ่อจายนำ ถ้าเป็นแม่หญิงจะหยะหื้อผ่อบ่าดี ศรัทธาจาวบ้านกะจะเล่าได้ ยังจะหื้อแม่หญิงมาตีตอนกลางค่ำ กลางคืนก็ผ่อจะบ่าเหมาะคนสมัยก่อนเป๋นก็เลยออกอุบายว่า แม่หญิงตี๋ก๋องเดี๋ยวนมจะยาน..."(ประกิจ ชุมสิทธิ์, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2548)

สามารถสรุปคุณสมบัติของผู้ตีก๋องปู่จาได้ว่า ก๋องปู่จาเป็นกลองศักดิ์สิทธิ์ ผู้ตีกลองต้องเป็นพระภิกษุ สามเณร หรือผู้ชายที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ชายที่ไม่เคยบวชเรียนมาจะไม่ให้ตี

จากคุณสมบัติดังกล่าว จึงเป็นคำตอบต่อคำถามที่ว่า ทำไมถึงไม่ให้ผู้หญิงตีก๋องปู่จา ส่วนคำตอบอีกแง่หนึ่ง คือ การให้อิสตรีเข้าไปร่วมกิจกรรมตีกลองในวัด ยามกลางคืนดูไม่เหมาะสม และโบราณยังกล่าวว่า ผู้หญิงตีกลองแล้วนมจะยาน จึงเป็นอุบายเพื่อให้เกิดความเกรงกลัวได้อีกอย่างหนึ่งด้วย

ลักษณะของการตีในจังหวะนี้ ผู้ตีจะก้าวขาซ้ายไปข้างหน้าครึ่งก้าว มือขวาถือไม้ตี แสดงได้ดังรูป

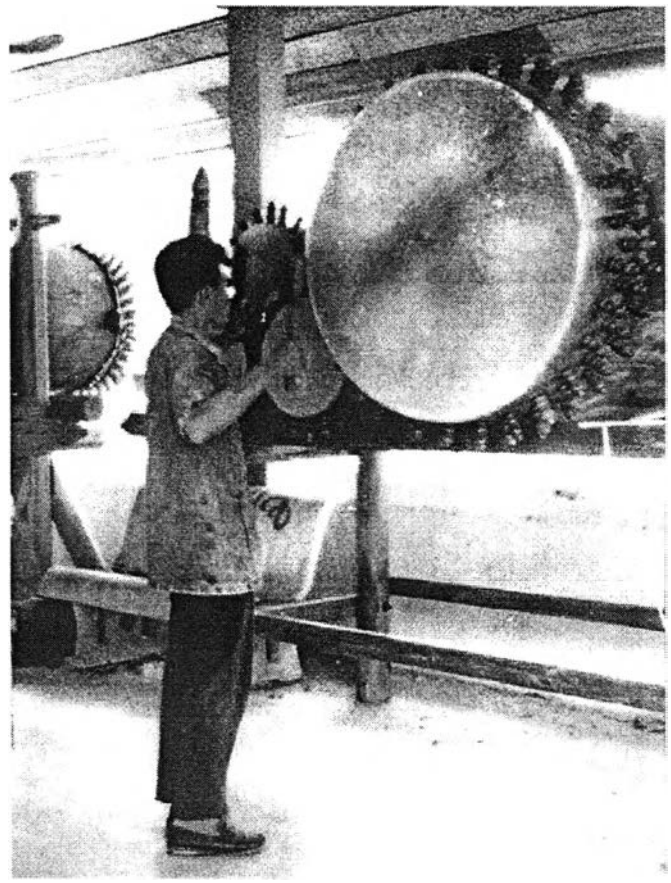

ภาพที่ 128 แสดงลักษณะของการตีนัดหมายประชุม

1.3. จังหวะในการตี

เริ่มตีจากจังหวะช้า ไปหาเร็ว เรียกว่า ตี 3 ตั้ง (รัว 3 ลา) สามารถบันทึกโน้ตของจังหวะได้ดังนี้

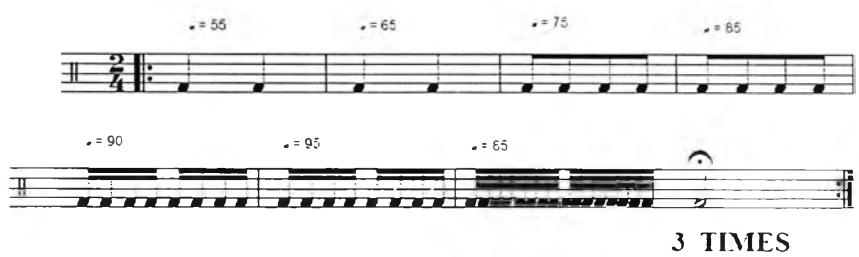

โน้ตจังหวะการตีนัดหมายประชุม

จังหวะการตีดังกล่าวสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป เพราะเป็นสัญญาณที่ตีเรียกนัดหมายประชุม ตีก่อนพระบิณฑบาต ตีก่อนพระฉันเพล มีลักษณะโครงสร้างของจังหวะเหมือนกัน เช่น การตีระฆัง การตีกังสดาล และการตีกลองเพล เป็นต้น

2. **ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จาบอกเหตุฉุกเฉิน**

การตีในลักษณะนี้เป็นการแจ้งเหตุด่วนเหตุร้ายที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน อาทิ พระภิกษุสงฆ์มรณภาพ ขโมยเข้าบ้าน ไฟไหม้ สุริยุปราคา น้ำท่วม จันทรุปราคา สามารถจำแนกเป็นอุปกรณ์ในการตี ลักษณะของการตี และจังหวะในการตี ดังนี้

2.1. อุปกรณ์ในการตี

ไม้ตี หรือบางครั้งเรียกว่า ฆ้อนตี ในระเบียบวิธีปฏิบัตินี้ จะใช้ไม้ตีเช่นเดียวกันกับ ข้อ 1.1

2.2. ลักษณะของการตี

มีจำนวนผู้ตี 1 คน ตีเฉพาะก่องตี้ง(ก่องต้าง) เหมือนกันกับข้อ1.2

2.3. จังหวะในการตี

จังหวะการตี เป็นแบบสม่ำเสมอ ตีจนกว่าชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่เกิดเหตุหรือรวมตัวกันที่วัดถึงจะหยุดตี สามารถบันทึกโน้ตของจังหวะได้ดังนี้

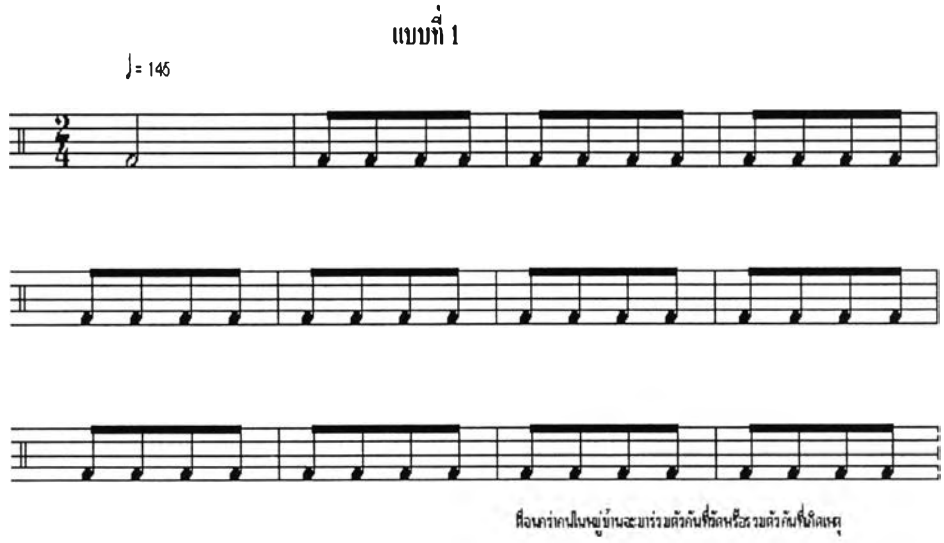

โน้ตจังหวะการตีบอกเหตุฉุกเฉิน แบบที่ 1
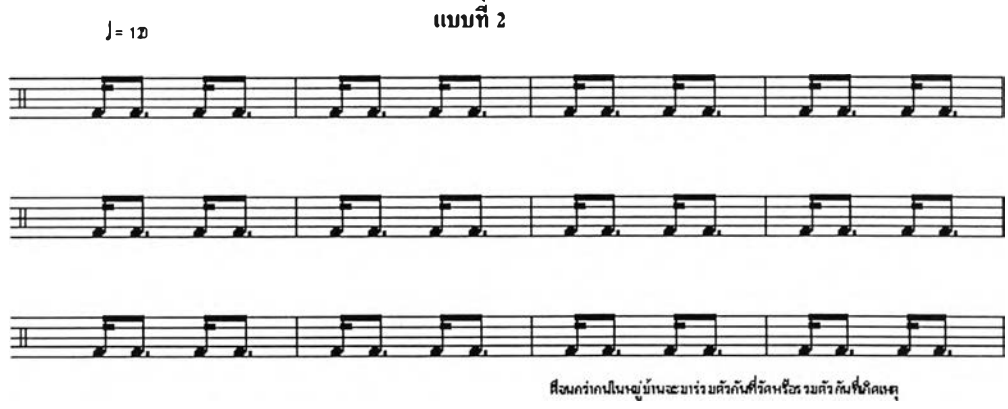
โน้ตจังหวะการตีบอกเหตุฉุกเฉิน แบบที 2

การตีก่องปู่จาในจังหวะนี้ เป็นการตกลงกันในชุมชนท้องถิ่นของตนว่า ถ้าหากได้ยินเสียงก่องปู่จาตีลักษณะนี้จะเป็นการแจ้งเหตุร้าย ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันไป

3. **ระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จาหลังจากพระธรรมเทศนาจบ หรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเสร็จสิ้น**

การตีในลักษณะนี้ เป็นการตีหลังจากพระสงฆ์ได้เทศนาจบในวันพระ (ขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ และ15 ค่ำ)หรือหลังจากการทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น งานตานก่วยสลาก งานฉลองเสนาสนะ และงานทอดกฐิน เป็นต้น สามารถจำแนกเป็น อุปกรณ์ในการตี ลักษณะของการตี และจังหวะในการตี ดังนี้

3.1. อุปกรณ์ในการตี

3.1.1 ไม้ตีก่องตึ้ง หรือบางครั้งเรียกว่า ฆ้อนตี ในระเบียบวิธีปฏิบัตินี้ จะใช้ไม้ตีเช่นเดียวกันกับ ข้อ 1.1

3.1.2 ไม้ตีก่องลูกตุ๊บ อาจใช้ไม้ตีเหมือนกับไม้ตีก่องตึ้งแต่จะทำให้มีขนาดเล็กลงเพื่อความคล่องตัวขณะไล่ลูกตุ๊บ

ภาพที่ 129 ตัวอย่างไม้ตีก๋องลูกตุ๊บเปรียบเทียบไม้ตีก๋องตึ้ง

3.1.3 ไม้แส้ หรือไม้แสะ สำหรับตียืนพื้นจังหวะ ทำจากไม้ไผ่ผ่าเหลาลบความคมของผิวไม้ไผ่หรือบางครั้งผ่าปลายไม้ไผ่เป็นซี่ๆ มีความยาวประมาณ 70 – 100 เซนติเมตร ปัจจุบันมีการเพิ่มสีสันโดยการใช้เชือกฟางมัดปลายไม้ หรือผ้าหรือใช้เทปกาวพันโดยรอบไม้

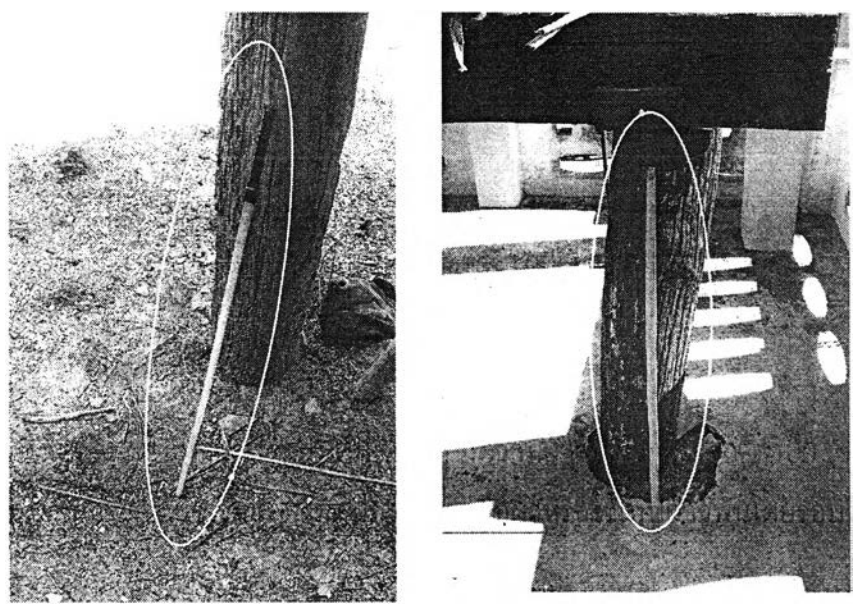

ภาพที่ 130 แสดงตัวอย

3.2. ลักษณะของการตี

การตีลักษณะนี้จะมีจำนวนผู้ตีอยู่ระหว่าง 2 – 4 คน สลับหมุนเวียนเปลี่ยนกันตี แบ่งเป็นผู้ตีก่องปู่จา 1 คน และฟาดแส้ 1 คน หรือผู้ตีก่องปู่จาด้านหน้า 2 คน และฟาดแส้ด้านหลัง 2 คน อยู่คนละด้านของก่องปู่จา ดังคำกล่าวของพระเทพมงคลมุนีในกิจกรรมเข้าค่ายเยาวชน ก่องปู่จา ครั้งที่ 1 วันที่ 14 ตุลาคม 2545 ว่า " วันเข้าพรรษา จะมีเทศนาธรรม ประมาณบ่ายโมงถึงบ่าย 3 โมง เวลาเทศนาธรรมเสร็จแล้ว จะใช้กลองหลวง(ก่องปู่จา)ตี บูชาธรรม มีไม้เรียวอันหนึ่งตีด้านหลัง และมีผู้ตีกลองหลวงอีกหนึ่งตีด้านหน้า" (พระเทพมงคลมุนี)

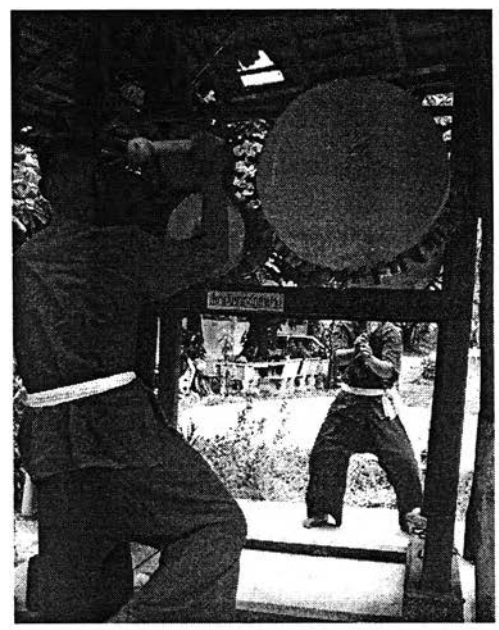

ภาพที่ 131 แสดงลักษณะของการตี

ภาพที่ 132 แสดงลักษณะการตีฟาดแส้ด้านหลัง

ภาพที่ 133 แสดงลักษณะของผู้ตีกลองด้านหน้า

ลักษณะการตีในจังหวะนี้ บางชุมชนท้องถิ่นให้ผู้ตีไม้แส้(แสะ) กับผู้ตีกลองอยู่ด้านเดียวกัน

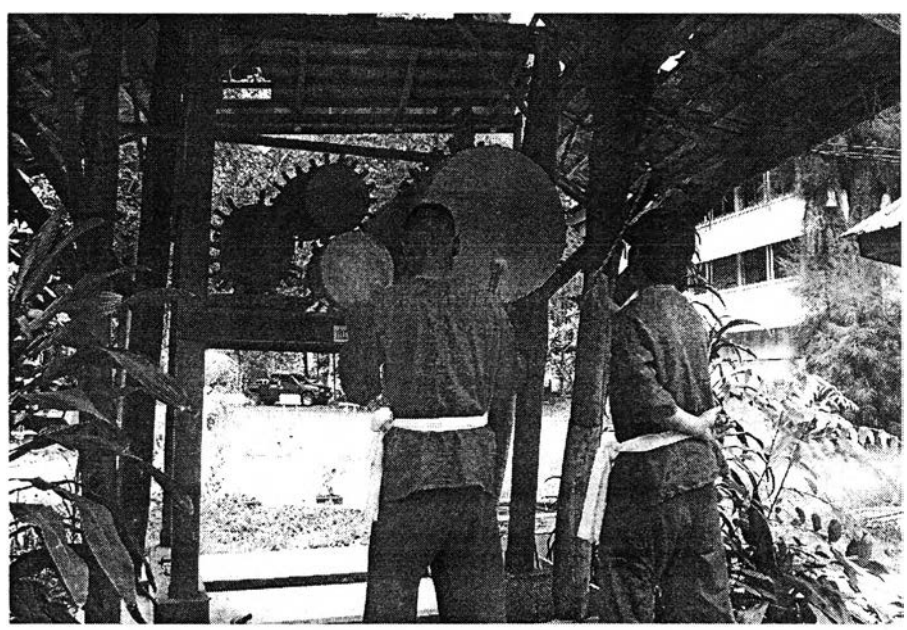

ภาพที่ 134 แสดงลักษณะของผู้ตีกลองและฟาดแส้ด้านหน้า

3.3. **จังหวะในการตี**

การตีในจังหวะนี้เรียกว่า จังหวะสะบัดชัย จังหวะชัย จังหวะลงธรรม จังหวะเลิกวัดและจังหวะสุดธรรม สามารถบันทึกโน้ตของจังหวะได้ดังนี้
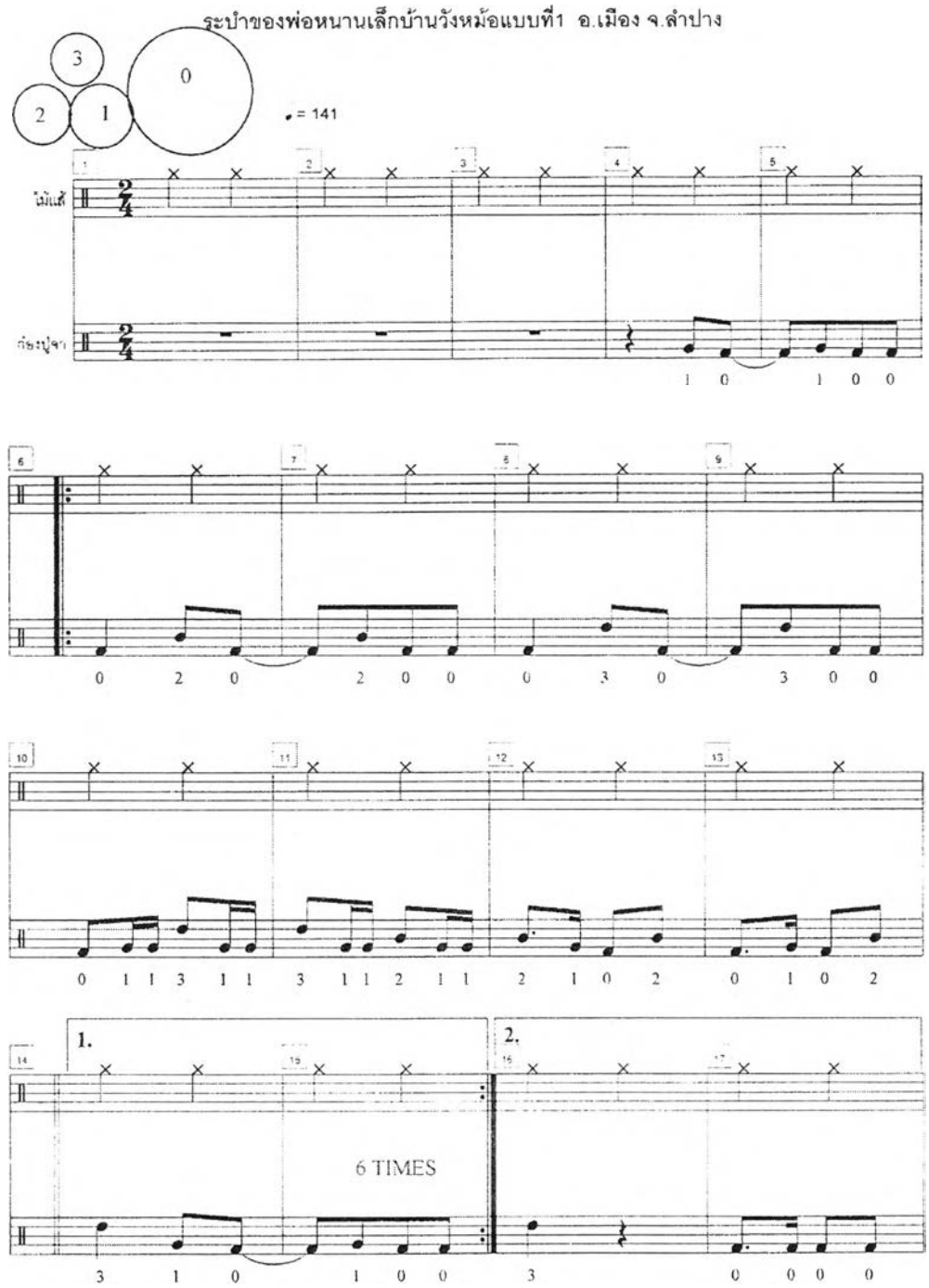
โน้ตจังหวะสะบัดชัย ระบำของพ่อหนานเล็ก บ้านวังหม้อ แบบที่ 1

(ประกิจ ชุมสิทธิ์, สัมภาษณ์, 1ธันวาคม 2548)

ลักษณะการตีจังหวะสะบัดชัย ระบำของพ่อหนานเล็กบ้านวังหม้อ อำเภอเมือง แบบที่ 1 นี้ สามารถแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ บทนำ(Introduction) บทหลัก และบทจบ (Ending)(หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ลงจบ)

บทนำ(Introduction) เริ่มตั้งแต่ห้องเพลงที่ 1 จนถึงห้องเพลงที่ 4 จังหวะที่ 1 จะตีขึ้นเฉพาะไม้แส้ ในจังหวะที่ 1 ห้องเพลงที่ 1 - จังหวะที่ 1 ห้องเพลงที่ 4 (ดูโน้ตประกอบ)

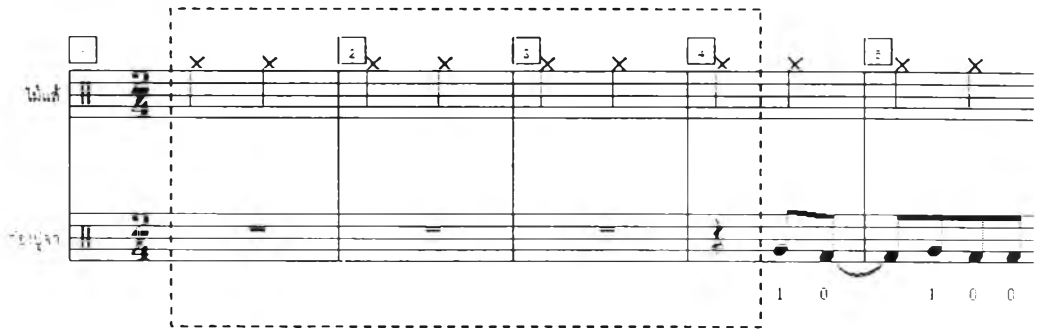

หรือบางครั้งในบทนำใช้ไม้แส้ ตีจังหวะมาก่อน 2 จังหวะ ในห้องเพลงที่ 1 แล้วเริ่มตีก๋องตึ้ง + ลูกตุ๊บใบที่ 1 ไปพร้อมๆ กันในห้องเพลงที่ 2 จนถึงห้องเพลงที่ 4 จังหวะที่ 1 (ดูโน้ตประกอบ)

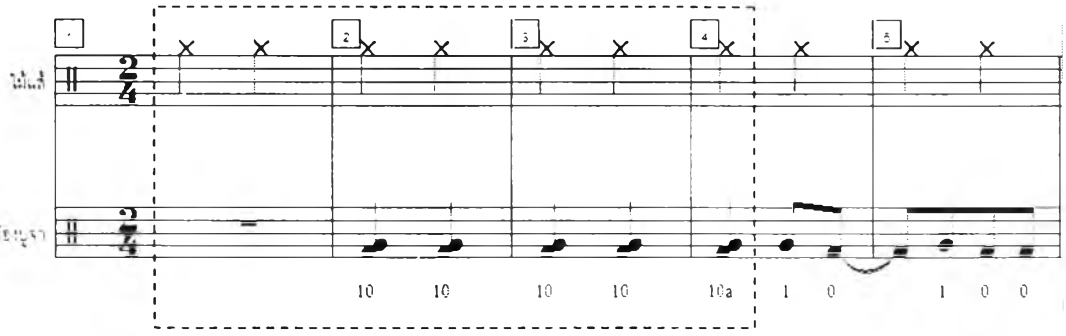

บทหลัก(หรือเรียกว่าระบำหลัก) เริ่มตั้งแต่ จังหวะที่ 2 ของห้องเพลงที่ 4 จนถึงจังหวะที่ 1 ของห้องเพลงที่ 14 ซึ่งในบทหลักนี้จะตีย้อนไปมาอยู่ประมาณ 6 – 7 รอบจึงตีลงบทจบ ข้อสังเกตที่พบ คือ ในห้องที่ 6 - 7 ห้องที่ 8 - 9 และห้องที่ 15 - 16 กระสวนจังหวะจะเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างเฉพาะการเปลี่ยนก๋องลูกตุ๊บจากใบที่ 1 เป็นใบที่2 และใบที่ 3 ตามลำดับ(ดูโน้ตประกอบ)

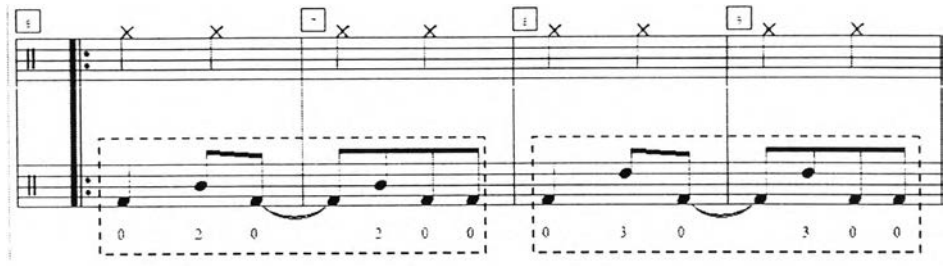

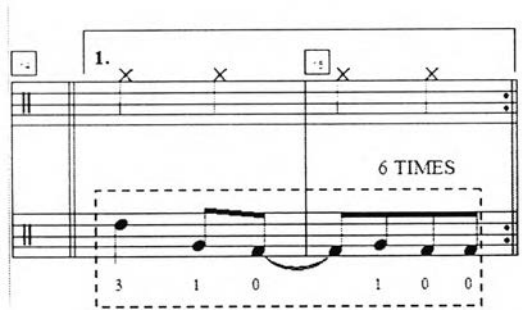

ข้อสังเกตที่พบ อีกประการหนึ่ง คือ ลักษณะการตีในบทหลักนี้ บางครั้งไม้แส้จะตียืนพื้นจังหวะคือ ตีลงทุกจังหวะเคาะ(Beat) แล้วผู้ตีก่องปู่จาจะใช้คีตปฏิภาณ (Improvise)ในจังหวะ ทำให้การใส่ลูกเล่นจังหวะของก่องตี้งและก่องลูกตุ๊บ จึงมีความแตกต่างกันตามเทคนิควิธีของผู้ตีแต่ละคน

บทจบหรือลงจบ(Ending)เริ่มตั้งแต่จังหวะที่ 2 ห้องเพลงที่ 16 จนถึงห้องเพลงที่ 17 (ดูโน้ตประกอบ)

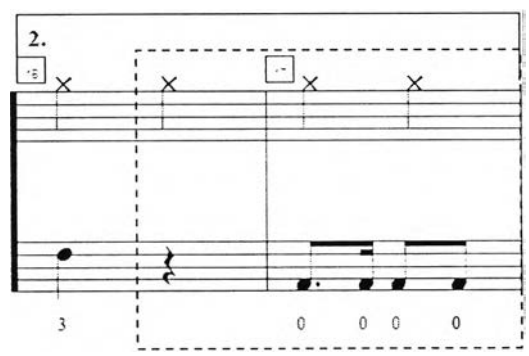

ข้อสังเกตที่พบในบทจบนี้ คือ กระสวนจังหวะในห้องเพลงที่ 17 เหมือนกันกับห้องเพลงที่ 12 และ 13 แต่จะแตกต่างกันในส่วนของการตีก่องตี้งและลูกตุ๊บ
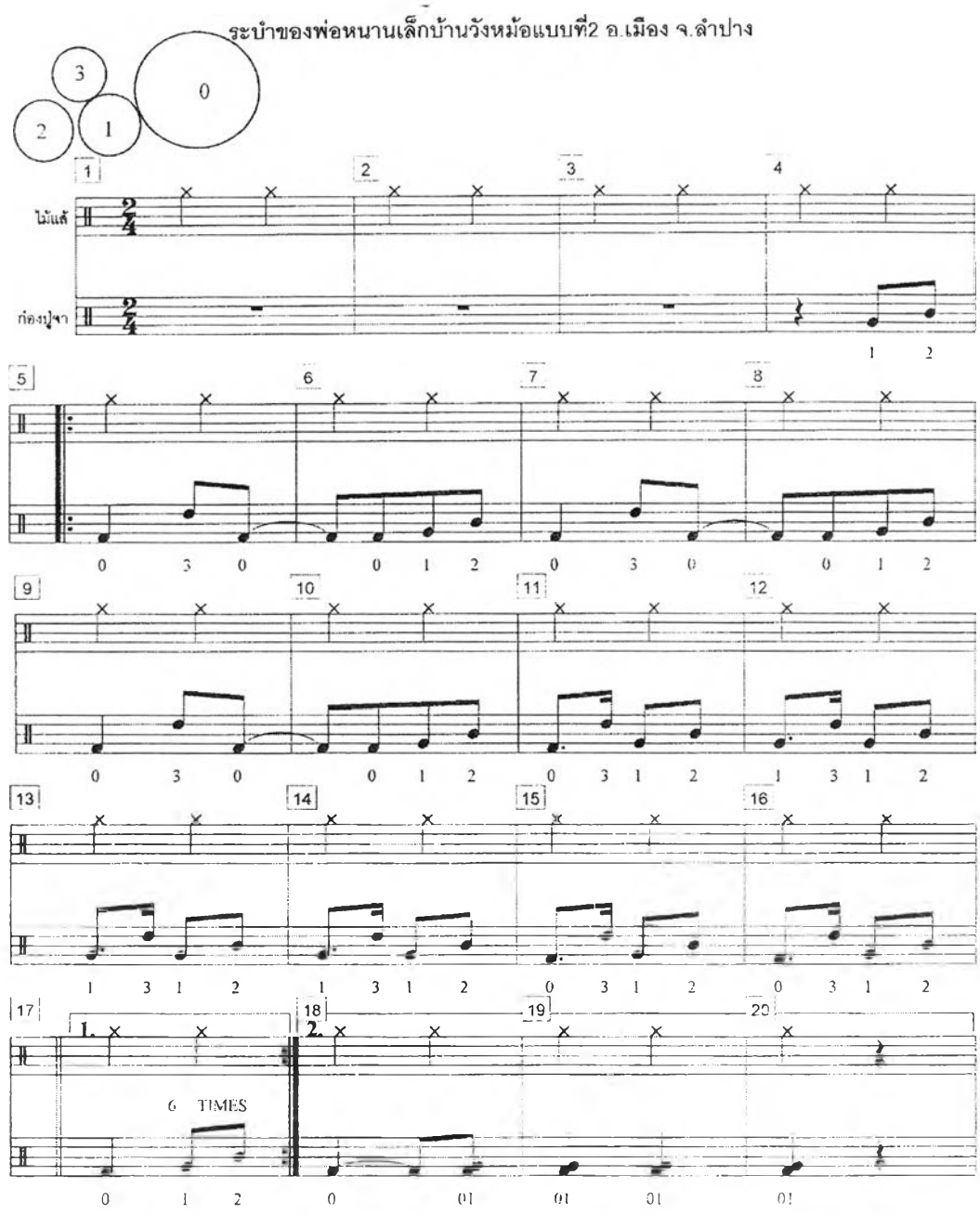
โน้ตจังหวะสะบัดชัย ระบำของพ่อหนานเล็ก บ้านวังหม้อ แบบที่ 2

(ประกิจ ชุมสิทธิ์, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2548)

ลักษณะการตีจังหวะสะบัดชัย ระบำของพ่อหนานเล็กบ้านวังหม้อ อำเภอเมือง แบบที่ 2 นี้ แยกออกเป็น 3 ส่วน คือ บทนำ(Introduction) บทหลัก และบทจบ(Ending)

บทนำ(Introduction) เริ่มตั้งแต่ห้องเพลงที่ 1 จนถึงห้องเพลงที่ 4 จังหวะที่ 1 ซึ่งเหมือนกันกับแบบที่ 1

บทหลัก(หรือเรียกว่าระบำหลัก) เริ่มตั้งแต่ จังหวะที่ 2 ของห้องเพลงที่ 4 จนถึงจังหวะที่ 1 ของห้องเพลงที่ 17 ซึ่งในบทหลักนี้จะตีย้อนไปมาอยู่ประมาณ 6 – 7 รอบจึงตีลงบทจบ ข้อสังเกตที่พบ คือ ในห้องเพลงที่ 5 - 6 ห้องเพลงที่ 7 - 8 และห้องเพลงที่ 9 - 10 กระสวนจังหวะจะเหมือนกัน ทั้งก๋องตึ้งและลูกตุ๊บ(ดูโน้ตประกอบ)
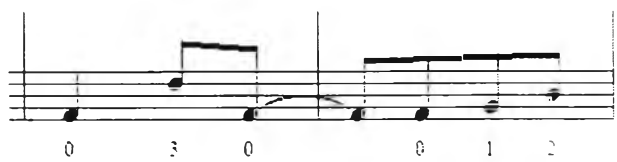
ข้อสังเกตที่พบ อีกประการหนึ่ง คือ ในห้องเพลงที่ 11 ห้องเพลงที่ 13 และห้องเพลงที่ 15 ใช้กระสวนจังหวะเดียวกัน(ดูโน้ตประกอบ)
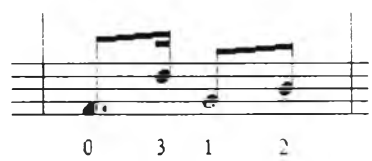
และในส่วนห้องเพลงที่ 12 ห้องเพลงที่ 13 และห้องเพลงที่ 14 ก็ใช้กระสวนเดียวกัน(ดูโน้ตประกอบ)
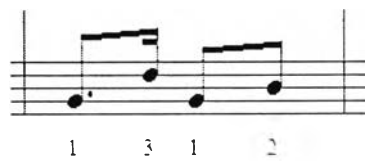
บทจบหรือลงจบ(Ending)เริ่มตั้งแต่จังหวะที่ 2 ห้องเพลงที่ 18 จนถึงห้องเพลงที่ 20 (ดูโน้ตประกอบ)

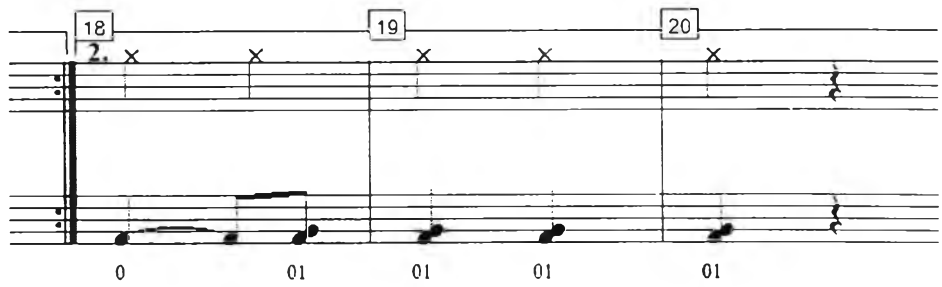

จากการศึกษาจังหวะการตีในระเบียบวิธีปฏิบัติหลังพระธรรมเทศนาจบ หรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเสร็จสิ้น สังเกตพบว่าได้ว่า ไม้แส้(แสะ) จะตีเป็นจังหวะยืนพื้น คือ ตีลงทุกจังหวะเคาะ(Beat) ตั้งแต่บทนำ(Introduction) จนกระทั่งถึงบทจบ(Ending) ส่วนจังหวะตีก่องปู่จา(ก่องตึ้ง + ลูกตุ๊บ)จะเน้นจังหวะยก หรือฝืนจังหวะ(Syncopate) ของก่องตึ้ง ตัวอย่างในห้องเพลงที่ 4 – 5 ห้องเพลง 6 – 7 ห้องเพลงที่ 8 – 9 ของแบบที่ 1 และในห้องเพลงที่ 5 – 6 ห้องเพลงที่ 7 – 8 ห้องเพลงที่ 9 – 10 ของแบบที่ 2(ดูโน้ตประกอบ)

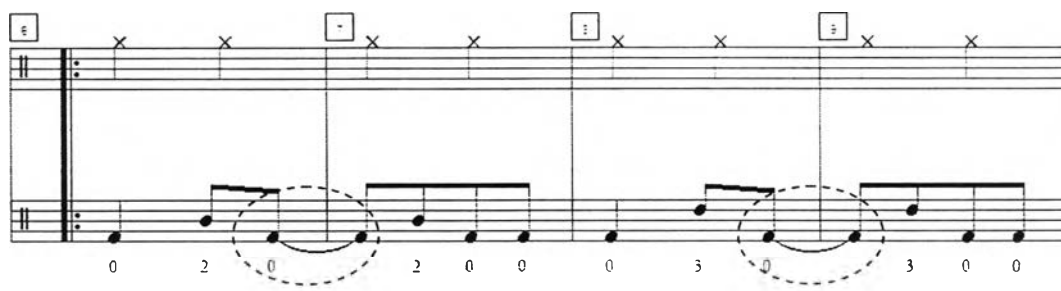

ส่วนก่องลูกตุ๊บจะเพิ่มสีสันโดยการใส่เทคนิคการตีอื่นๆ ลงไป ตัวอย่างการกระสวนจังหวะของก่องลูกตุ๊บกับไม้แส้ ในห้องเพลงที่ 10 -11 ของการตีแบบที่ 1 และในห้องเพลงที่11 – 16 ในลักษณะการตีแบบที่ 2 (ดูโน้ตประกอบ)

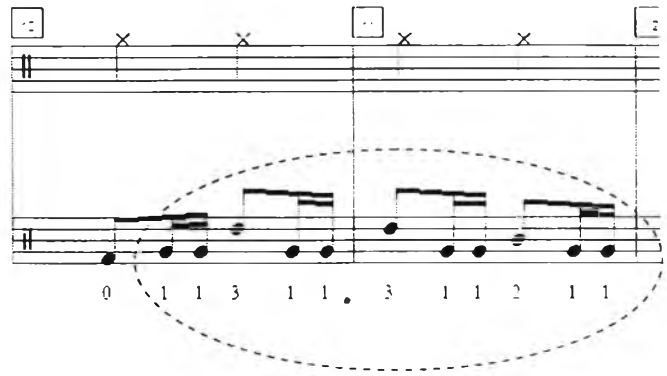

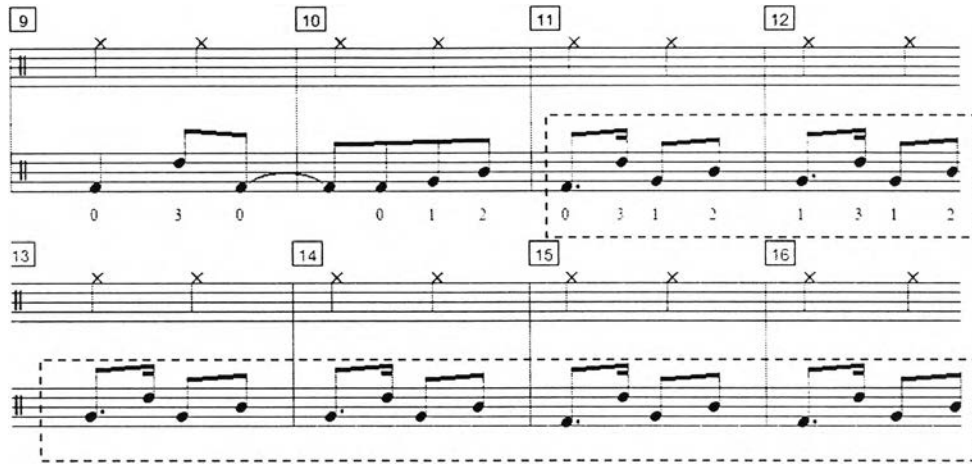

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ การเรียกชื่อจังหวะที่ใช้ในระเบียบวิธีปฏิบัตินี้ จะมีชื่อเรียกที่ต่างกันออกไปอีก ได้แก่ จังหวะสะบัดชัย จังหวะชัย จังหวะลงธรรม จังหวะเลิกวัดและจังหวะสุดธรรม สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ว่า

"สะบัดชัยคือ ชื่อจังหวะเร่งเร้าในวิธีตีกลองบูชาของชาววัดในภาคเหนือ เป็นจังหวะที่ใช้บรรเลงในความหมายชัยชนะ ต่อพญามาร ในวันธรรมสวนะหลังพระธรรมเทศนาธรรมเวสสันดรกัณฑ์ในพระวิหารจบลง... จังหวะสะบัดชัยเป็นจังหวะที่ใช้แส้ไม้มาประสานการบรรเลงกับจังหวะไม้ตีกลอง"(ศักดิ์ รัตนชัย, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2545)

"จังหวะจัย(ชัย) คือจังหวะตี้ตีปู่จาธรรมในวันศีล หรือจะเป็นก๋ารตี่เพื่อความบันเทิงในงานตานก๋วยสลาก งานกฐิน ผ้าป่า แห่ครัวตานเข้าวัด โดยใจ้ไม้แส้ฟาดหลังก๋อง คนตีก๋องแหมคนอยู่หลังก๋อง ลองกำลังกัน แห็บกัน..."(วิชนุกรณ์ ใจดี, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548)

"คำว่า จังหวะลงธรรม จังหวะสุดธรรม จังหวะเลิกวัดก็หมายถึงเวลาตุ๊เจ้าเปิ้นเทศนาจบลงแล้วป้อหน้อย ป้อหนานเปิ้นก็จะตีจังหวะตี้ใจ้ไม้แส้ฟาดลงบนหน้าก๋อง ศรัทธาจาวบ้านตี้บ่าได้มาวัดเปิ้นก็จะได้ฮับฮู้ไปตวยว่าตอนนี้ธรรมลงแล้ว สุดธรรมแล้ว วัดจะเลิกแล้ว บ้านครูเปิ้นกะเลยฮ้องว่า ลงธรรม สุดธรรม เลิกวัด..." (บุญส่ง สิริฤทธิจันทร์, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2548)

ชื่อของจังหวะที่กล่าวมา เป็นชื่อเรียกตามชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งในเขตอำเภอเมืองพบว่านิยมใช้คำว่า จังหวะสะบัดชัย(อ่านว่า สะ – บัด – จัย) และจังหวะชัย(อ่านว่า จัย) มากที่สุด

4. **ระเบียบวิธีปฏิบัติการตีก่องปู่จาบูชาขันแก้วทั้งสาม**

การตีในลักษณะนี้ ตีทุกวันโกน (ขึ้นหรือ 7 ค่ำ ,14 ค่ำ) วันพระ (ขึ้น หรือแรม 8 ค่ำ ,15 ค่ำ) ในช่วงเวลา 2 ทุ่ม ถึง 4 ทุ่ม

4.1. อุปกรณ์ในการตี

4.1.1 ไม้ตีก่องตึ้ง หรือบางครั้งเรียกว่า ฆ้อนตี ในระเบียบวิธีปฏิบัตินี้ จะใช้ไม้ตีเช่นเดียวกันกับ ข้อ 1.1

4.1.2 ไม้ตีก่องลูกตุ๊บ จะใช้ไม้ตีเหมือนกับไม้ตีก่องตึ้งแต่จะทำให้มีขนาดเล็กลง เพื่อความคล่องตัวขณะไล่ลูกตุ๊บจะใช้ไม้ตีเช่นเดียวกันกับ ข้อ 3.1.2

4.1.3 สว่า เป็นเครื่องดนตรีตระกูลฉิ่ง – ฉาบ สว่ายุคโบราณที่พบในจังหวัดลำปางนั้น ทำจากโลหะสำริด ขึ้นรูปและแต่งผิวโดยใช้ค้อนทุบ มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 29 เซนติเมตร และปุ่ม(หรือหมง)ของสว่ามีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 16 เซนติเมตร ลึกประมาณ 5 เซนติเมตร ส่วนสว่าในยุคปัจจุบัน ทำจากทองเหลืองใช้เครื่องจักรกลึงหรือขัดผิว มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 29 เซนติเมตร และปุ่มของสว่ามีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 14 เซนติเมตร ลึกประมาณ 4 เซนติเมตร ข้อแตกต่างที่พบ คือ เสียงของสว่าโบราณจะมีเนื้อเสียงที่ก้องกังวานใสกว่า สว่าในยุคปัจจุบัน ชาวบ้านเรียกเสียงลักษณะนี้ว่า เสียงมีไย

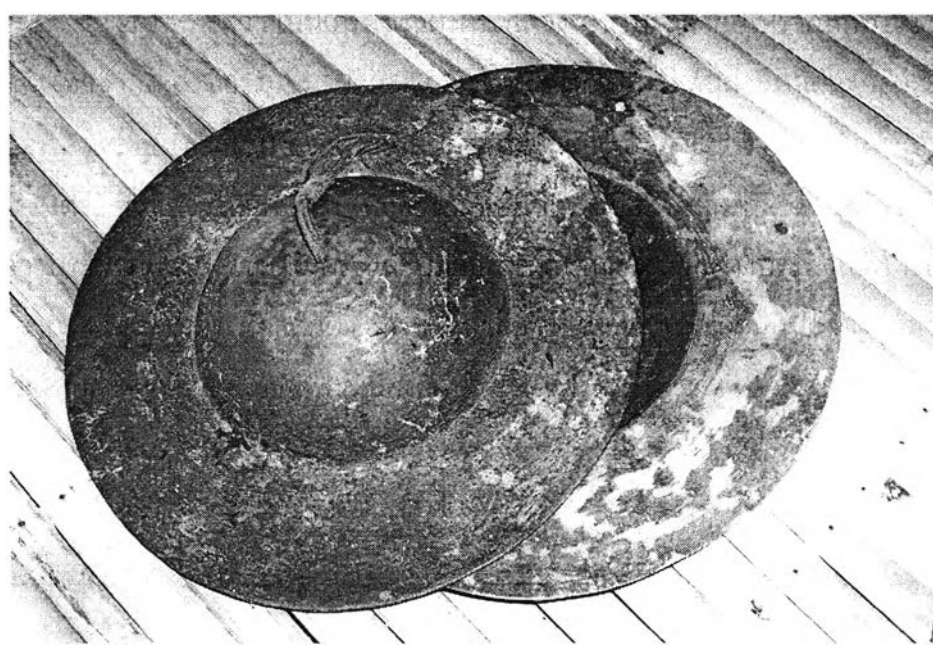

ภาพที่ 155 สว่าในยุคโบราณ

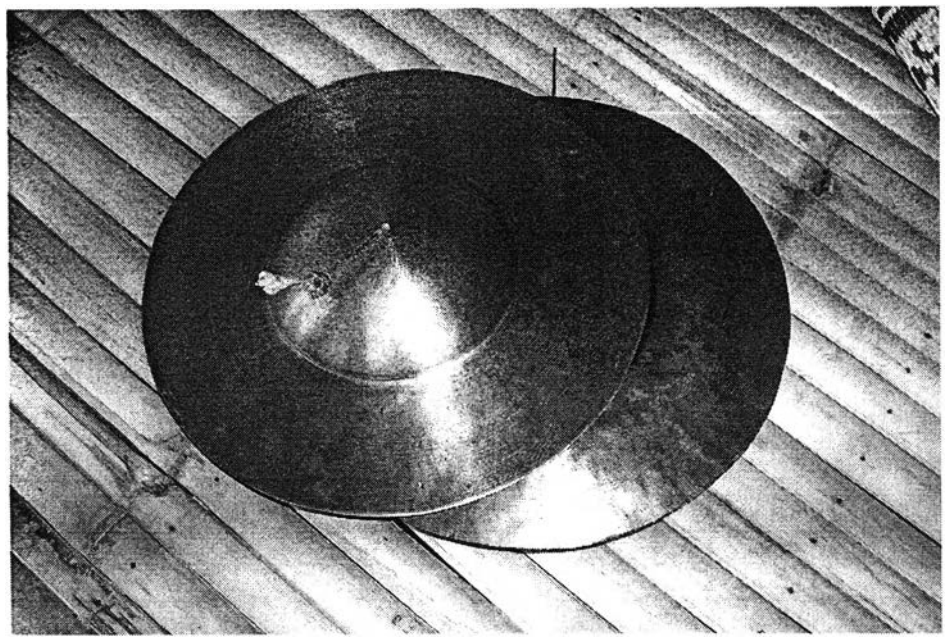

ภาพที่ 136 สว่าในยุคปัจจุบัน

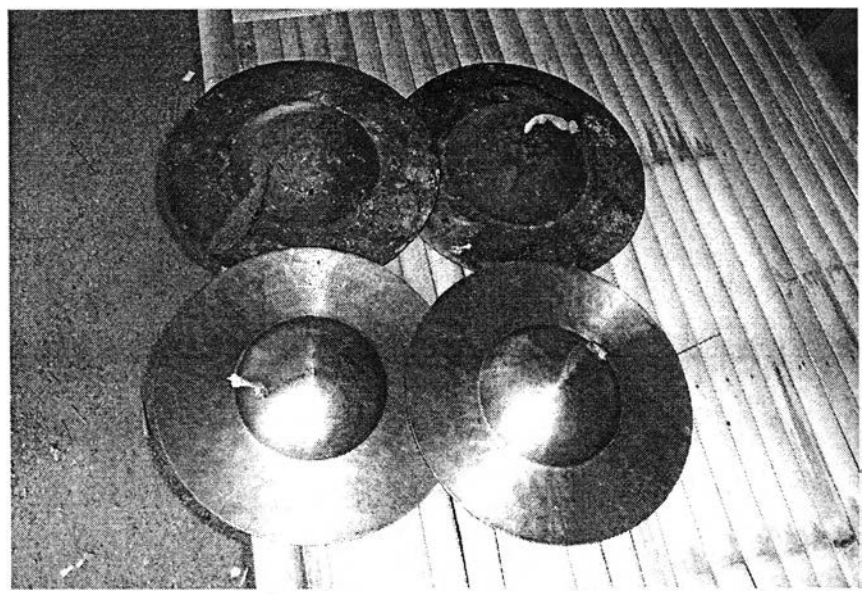

ภาพที่ 137 เปรียบเทียบสว่ายุคโบราณกับสว่ายุคปัจจุบัน

จากการศึกษาในเรื่องของสว่าพบว่าการตีสว่า(ตบสว่า)นั้น มีเทคนิคในการฝึกโดยให้เลียนแบบเสียงสว่าที่ได้ยิน ว่า จ๋วม...จั๊วะ หรือ แจ๋ม..แจ้ ดังประกิจ ชุมสิทธิ์ กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “การเฮียนตบสว่ากับพ่อหนานน้อย เป็นจะหื้อท่องว่า จ๋วม.. จ๋วม...จั๊วะ... จั๊วะ...เสียงจ๋วมนั้นจะตบสว่าหื้อเต็มหมง ส่วนจั๊วะนั้นจะตบเต็มเหมือนกันแต่จะเปิดท้ายออก

เล็กน้อย...เวลาตีได้แล้วถึงหื้อเข้าก๊อง(ฆ้อง) ก๋องปู่จาท่องพร้อมกับตี๋หื้อได้เสียงว่า จ๋วม...จ๋วมจ๊ะต้าง...จ๊ะต้างต้างต้าง...ต้างต๊างอุ่ย"(ประกิจ ชุมสิทธิ์, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2548)
หรือบางท้องถิ่นตบสว่าโดยใช้คำท่องจำว่า แจ๋ม...แจ้...แจ๋ม...แจ้ เมื่อสามารถตีได้ตามเสียงแล้วจึงมาประสมวงกับฆ้องโหย้ง ฆ้องอุ่ยและก๋องปู่จา ตีพร้อมกับท่องว่า แจ๋มแจ้ต้าง แจ๋มแจ้ต้าง ... แจ้ต้างต้างต๊ะต้างต้าง..อุ่ย อย่างนี้เป็นต้น

4.1.4 ฆ้องโหย้ง เป็นชื่อเรียกตามเสียงที่ได้ยินว่า โ-ห-ย้-ง วัดตามเส้นผ่าศูนย์กลางได้ประมาณ 36 - 40 เซนติเมตร ปุ่ม(หมง)มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 เซนติเมตรลึกประมาณ 6 เซนติเมตร ขอบฉัตรฆ้องลึกประมาณ 5 เซนติเมตร ทำหน้า ตีในจังหวะที่ 2 ของห้องเพลง หรือตีลงจังหวะฉับ ตามแบบดนตรีไทย

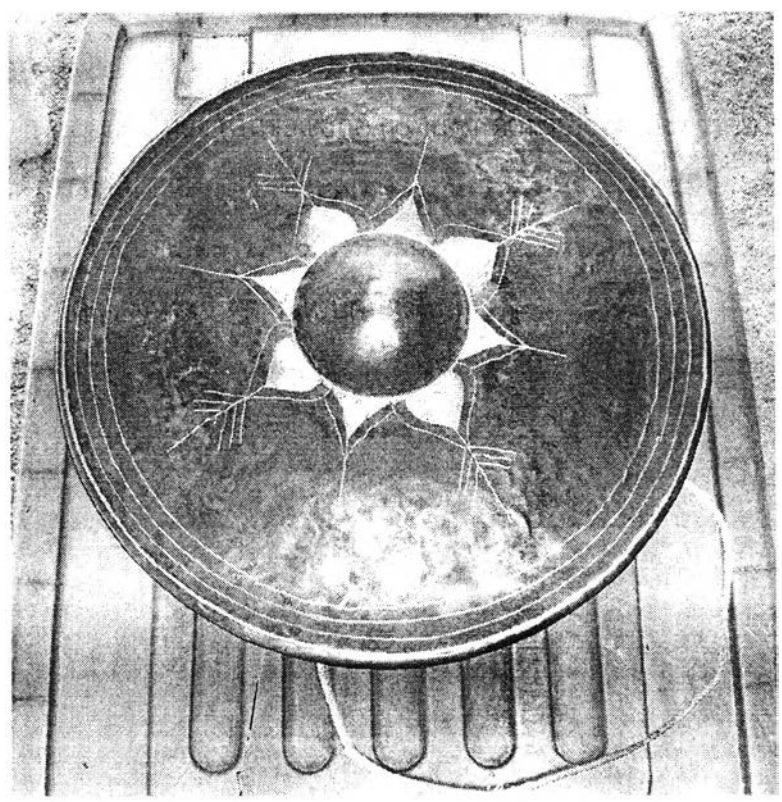

ภาพที่ 138 ฆ้องโหย้ง

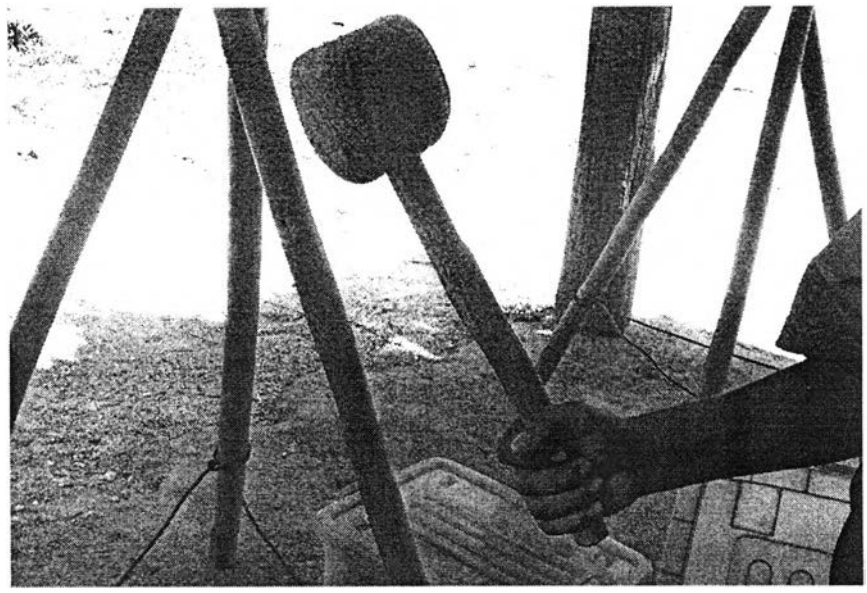

ภาพที่ 139 ไม้ตีฆ้องโหย้ง

4.1.5 ฆ้องอุ่ย เรียกตามเสียงที่ได้ยินคือ อุ่-ย บางแห่งเรียกฆ้องบุ่ย เรียกได้อีกชื่อตามขนาดว่าฆ้องเก้า(ประมาณขนาดตามมาตราวัดโบราณคือขนาด 9 กำ) มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 71 เซนติเมตร ปุ่มฆ้อง(หรือชาวบ้านเรียกว่าหมง)มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 16 เซนติเมตร ลึกประมาณ 6 เซนติเมตร ฉัตรฆ้องมีความลึกประมาณ 10 เซนติเมตร ทำหน้าที่ตีเฉพาะตอนท้ายของบทจบ(Ending)ของจังหวะ ดังมีการฝึกท่องจำการตีจังหวะของบทจบว่า..ต๊ะติ้งติ้งต๊ะติ้งติ้ง...ติ้ง...อุ่ย(บุ่ย)

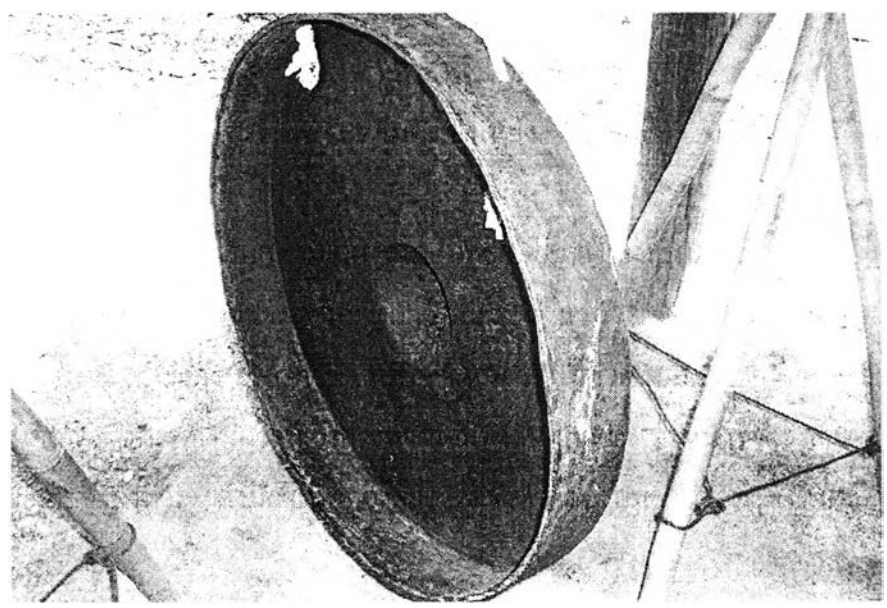

ภาพที่ 140 ฆ้องอุ่ย

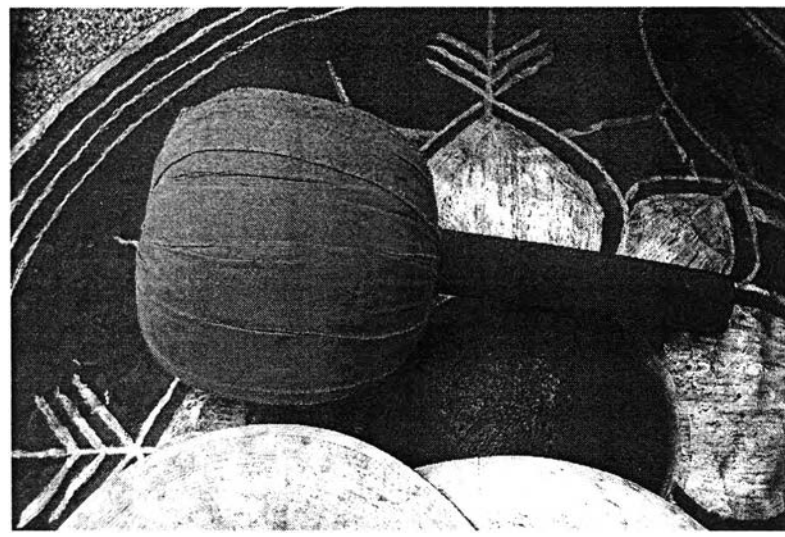

ภาพที่ 141 ไม้ตีฆ้องอุ่ย

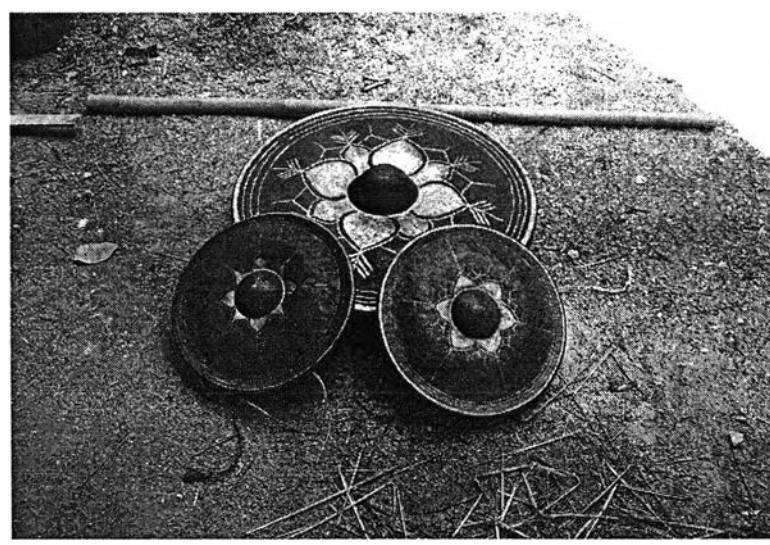

ภาพที่ 142 เปรียบเทียบฆ้องโหย้งและฆ้องอุ่ย

การเลือกฆ้องในอดีตจะอาศัยผู้ที่มีพื้นฐานทางด้านดนตรีช่วยเลือกโดยให้เสียงเป็นคู่ห้า คือ โด(ฆ้องอุ่ย) – ซอล(ฆ้องโหย้ง) แต่ปัจจุบันได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยโดยใช้เครื่องเทียบเสียงในการวัดและเลือกฆ้อง ส่วนการทำไม้ตีฆ้องนั้นจะให้ขนาดของหัวไม้ตีมีเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากับปุ่มของฆ้อง

4.2. ลักษณะของการตี

การตีในลักษณะนี้ ตีทุกวันโกน (ขึ้นหรือแรม 7 ค่ำ ,14 ค่ำ) วันพระ (ขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ ,15 ค่ำ) ในช่วงเวลา 1 ทุ่ม ถึง 4 ทุ่ม มีจำนวนผู้ตี 4 - 11 คน โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น คนตีก่องปู่จา 1 คน ตีฆ้องโหย่ง 1 คน ตีฆ้องอุ้ย 1 คน และตีสว่า 1 คน หรือ บางแห่งแบ่งออกเป็น ก่องปู่จา 1 คน ตีฆ้องหม้อง 2 – 7 คน ตีฆ้องโหย่ง 1 คน ตีฆ้องอุ้ย 1 คน และตีสว่า 1 คน พระเทพมงคลมุนี กล่าวถึงการตีลักษณะนี้ ในกิจกรรมเข้าค่ายเยาวชน ก่องปู่จา ครั้งที่ 1 วันที่ 14 เมษายน 2545 ว่า "... เป็นการตีในวันโกน วันพระ ขึ้นหรือแรม 7 ค่ำ 14 ค่ำ และ 8 ค่ำ 15 ค่ำ เวลา 1 ทุ่ม ถึง 4 ทุ่ม ตีก่องปู่จานี้แต่เดิมมีผู้ตี 4 คน คนตีไล่ลูกตุ๊บคนหนึ่ง คนตีฆ้อง 2 คน คนตีสว่า 1 คน ตีเป็นสัญญาณบูชาพระรัตนตรัย และตีบอกชาวบ้านว่าพรุ่งนี้จะเป็นวันพระ คนโบราณเรียกว่า เสียงก่องปู่จาบูชาขันแก้วทั้งสาม ตีป่าวไม่ให้ยักษ์มาเกิด ยามใดมีเสียงกลอง ยักษ์ก็ไม่ได้มาเกิด..." (พระเทพมงคลมุนี)

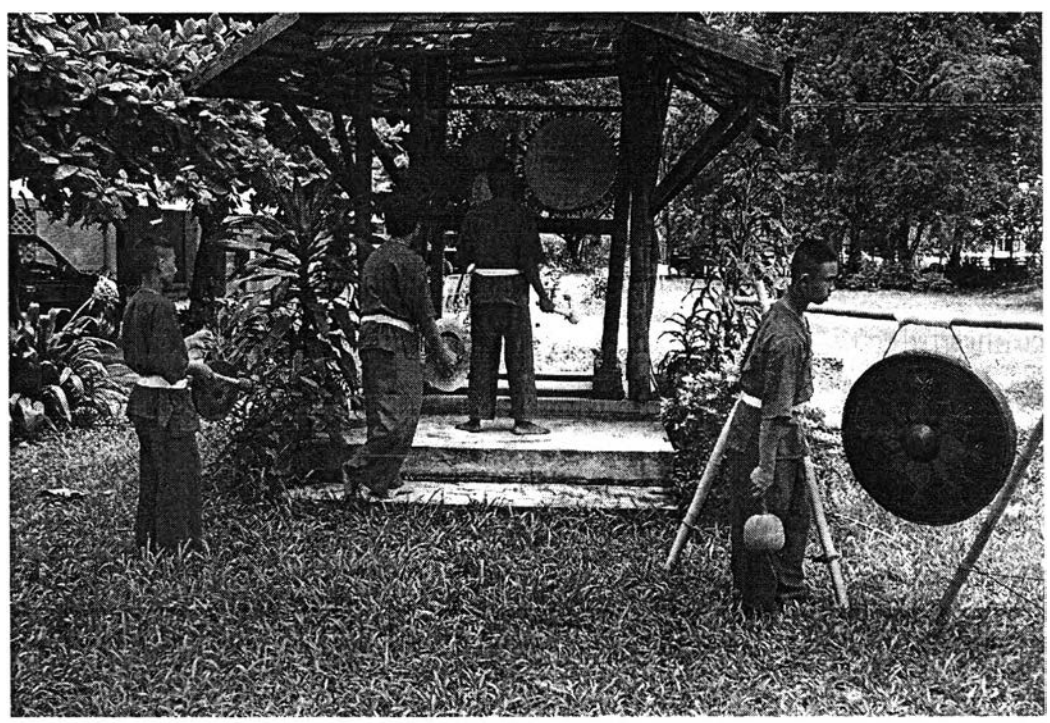

ภาพที่ 143 แสดงลักษณะของการตี

ภาพที่ 144 แสดงลักษณะการตีกลอง

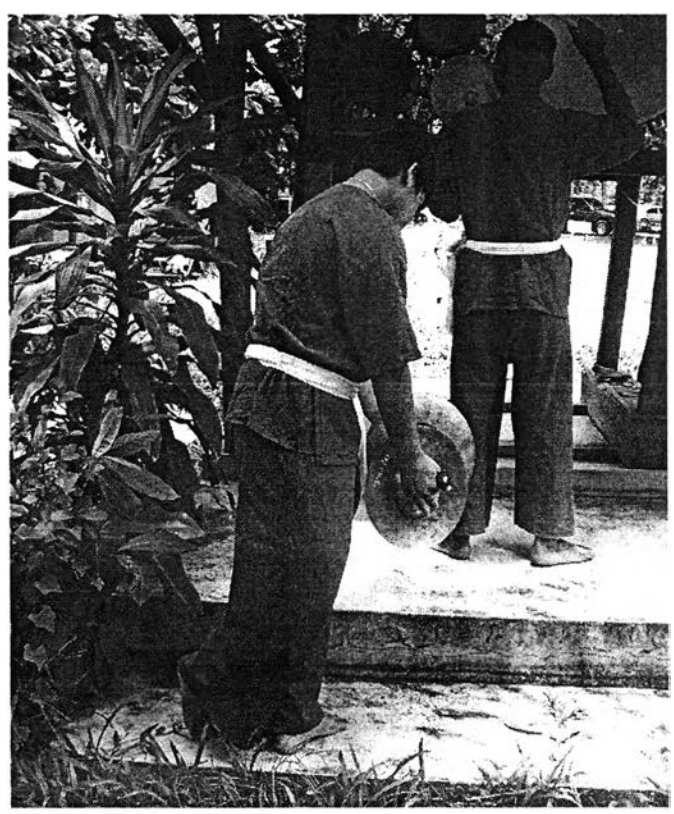

ภาพที่ 145 แสดงลักษณะการตีสว่า

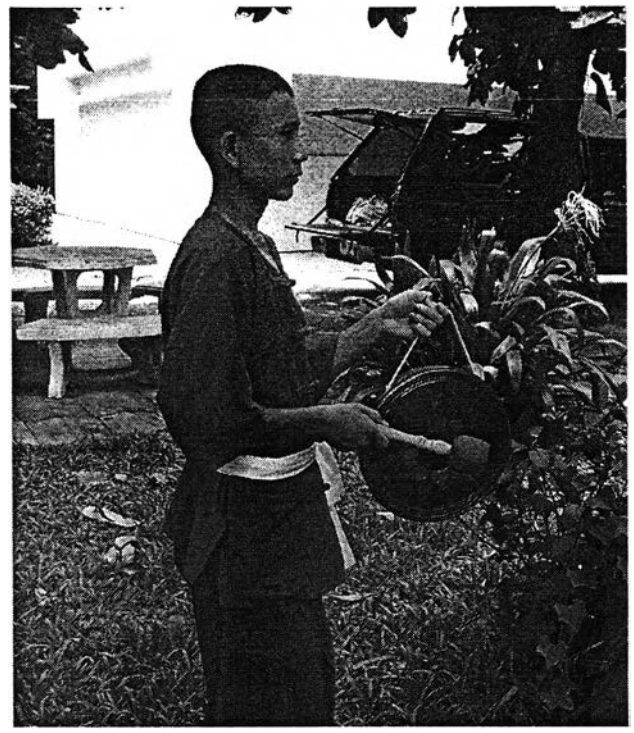

ภาพที่ 146 แสดงลักษณะการตีฆ้องโหย้ง

ภาพที่ 147 แสดงลักษณะการตีฆ้องอุ่ย

4.3. จังหวะในการตี
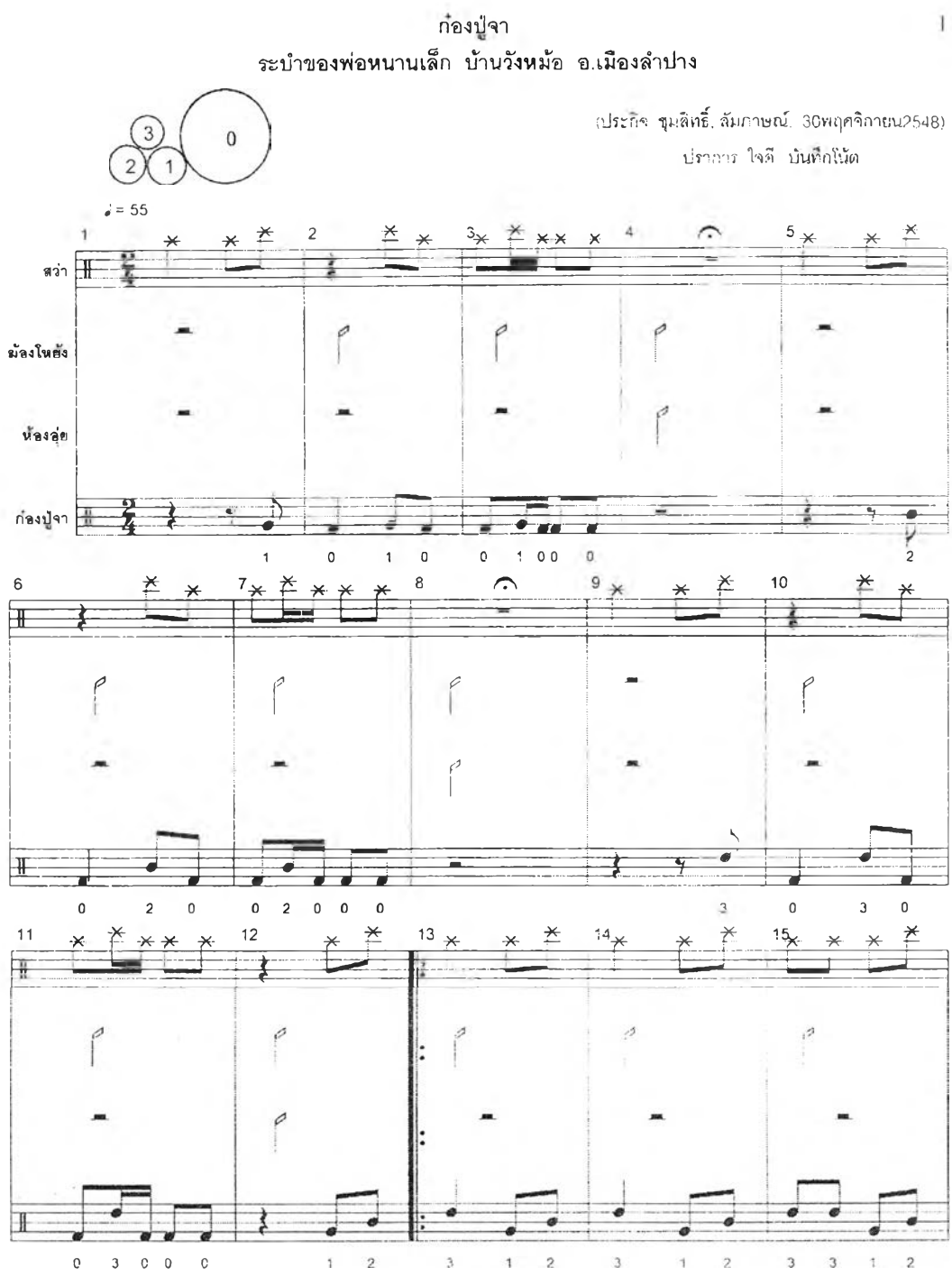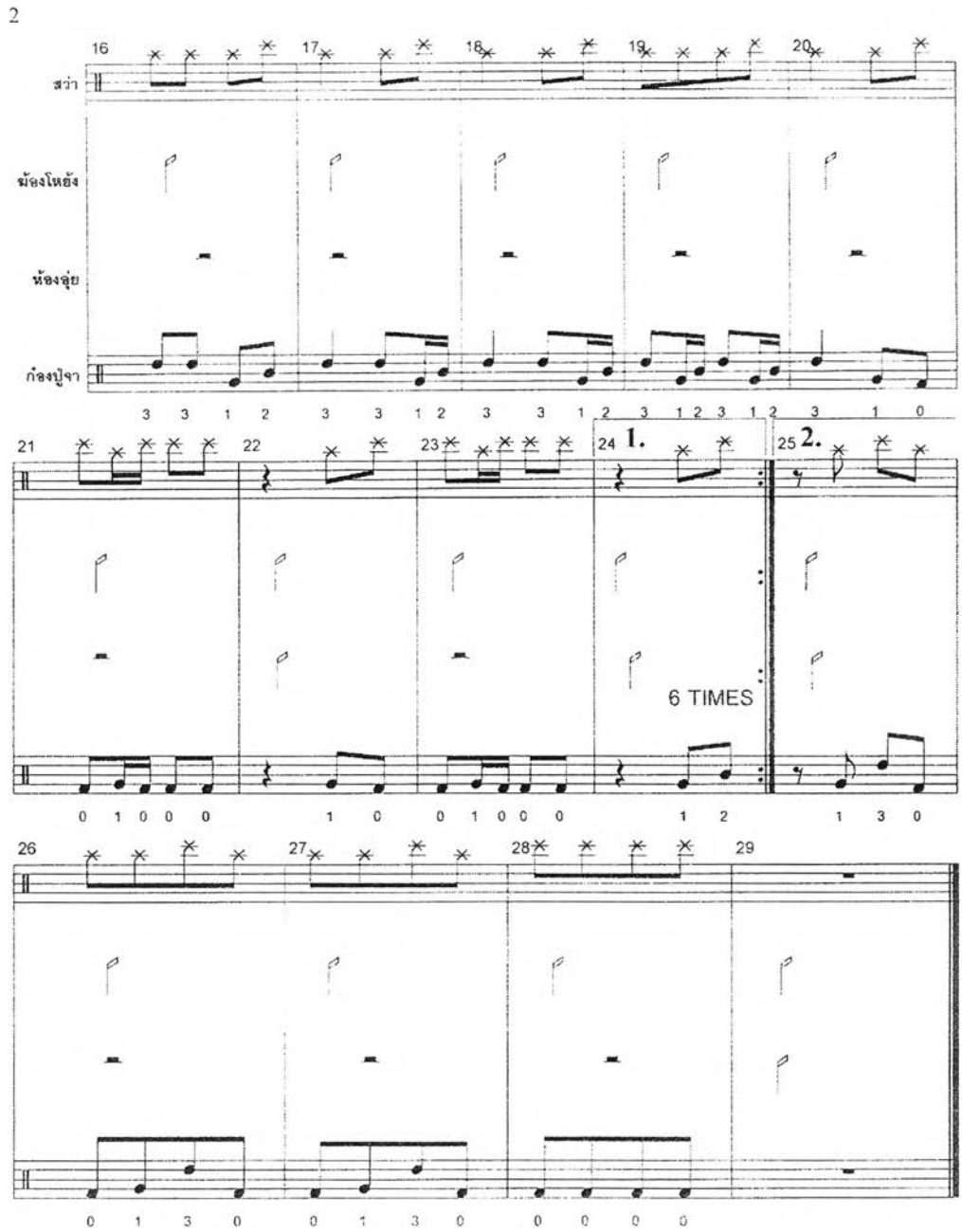
โน้ตจังหวะการตีก๋องปู่จา ระบำของพ่อหนานเล็กบ้านวังหม้อ

(ประกิจ ชุมสิทธิ์, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2548)

ลักษณะของจังหวะการตีนี้สามารถแยกออกเป็น บทนำ(Introduction) บทหลัก และบทจบ(Ending)

บทนำ(Introduction) เริ่มตั้งแต่ห้องเพลงที่ 1 จนถึง ห้องเพลงที่ 12 จังหวะที่ 1 แต่ละชุมชนท้องถิ่นจะตีเหมือนกัน ในเขตอำเภอเมืองลำปาง ข้อสังเกตที่พบคือ ในห้องที่ 1 - 3 ห้องที่ 5 - 7 ห้องที่ 9 – 11 จะมีกระสวนจังหวะที่เหมือนกัน

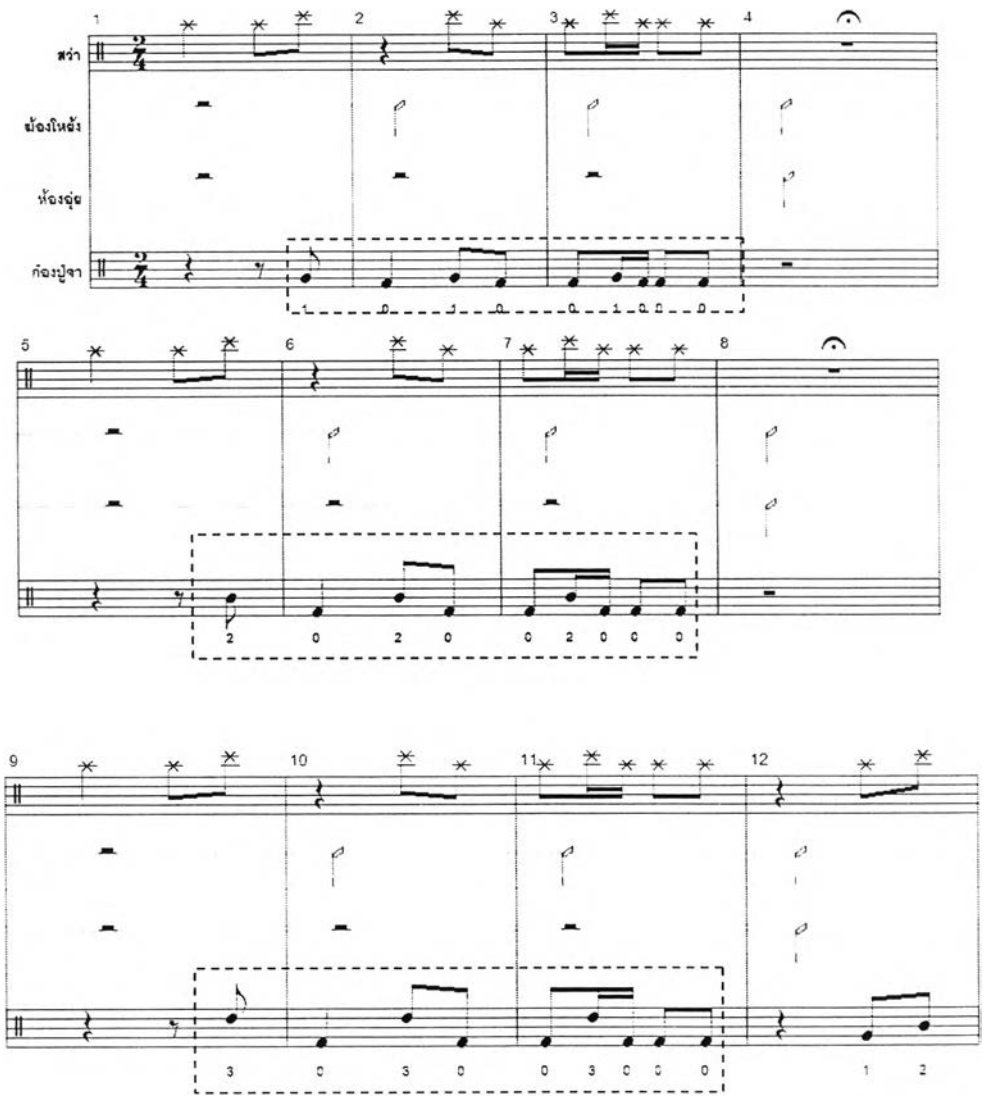

ส่วนในห้องที่ 4 และ 8 จะมีการยืดจังหวะให้ยาวตามแต่มือสว่าจะเป็นผู้กำหนด

บทหลัก(หรือเรียกว่าระบำหลัก) เริ่มตั้งแต่ จังหวะที่ 2 ของห้องเพลงที่12 จนถึงจังหวะที่ 1 ของห้องเพลงที่ 20 ข้อสังเกตที่พบ คือ ห้องเพลงที่ 13 และ 14 จะมีจังหวะซ้ำกัน ส่วนในห้องที่15 และ 16 ก็มีจังหวะซ้ำ ลักษณะการตีในบทหลักนี้แต่ละชุมชนท้องถิ่นจะมี

เอกลักษณ์ที่เป็นของตนเองตามแต่ได้รับการสืบทอดกันมา ดังนั้น การใส่จังหวะของก๋องตี้ง และก๋องลูกตุ๊บจึงมีความแตกต่างกัน

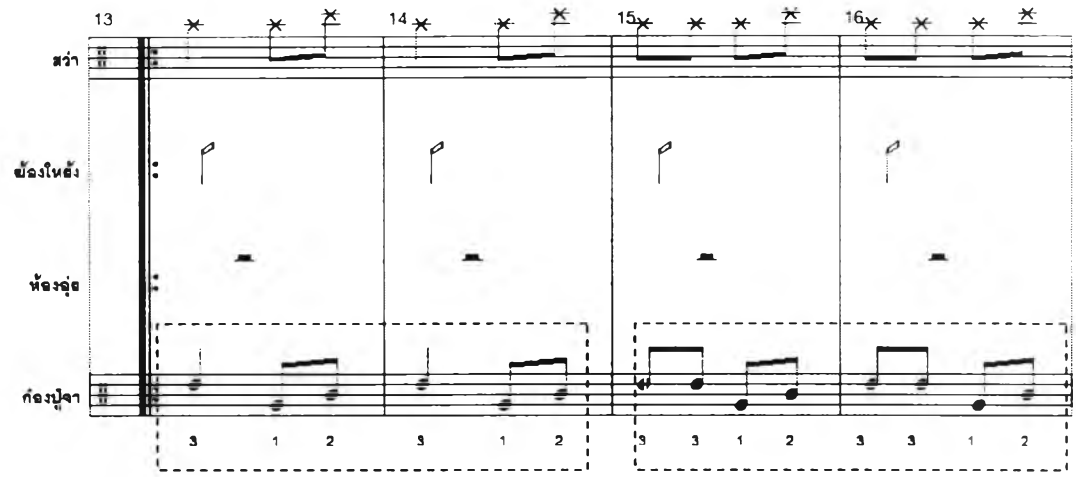

บทจบ(Ending)เริ่มตั้งแต่ จังหวะที่ 2 ของห้องเพลงที่ 20 จนถึงจังหวะที่ 1 ของห้องเพลงที่ 22 หรือจังหวะที่ 2 ห้อง 22 จนถึงจังหวะที่ 1 ของห้องเพลงที่ 24 (บทจบระบำของพ่อหนานเล็กนี้ มีการซ้ำ 2 ครั้ง) เมื่อตีจังหวะทั้งระบำประมาณ 6 – 7 รอบ(หรือมากกว่านี้) จึงจบลงโดยการยืดจังหวะในห้องเพลงที่ 22 – 29

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ บทนำ(Introduction) และบทจบ(Ending)จะมีกระสวนจังหวะที่เหมือนกัน เป็นระบำกลองที่คุ้นหูของศรัทธาชาวบ้านทั่วไป เสียงที่ได้ยิน "..ต๊ะ..ติ้ง..ติ้ง.ต๊ะติ้งติ้ง...ติ้ง อุ่ย..."หรือ "...ต๊ะ..ต้าง..ด้าง..ต๊ะต้างต้าง..ต้าง อุ่ย..." หรือ "...ต๊ะ..ติ้งย่าง..ต๊ะติ้งย่างต้าง...อุ่ย" จึงเป็นลีลาของจังหวะเมื่อได้ยินแล้วจะรู้ได้ทันทีว่า เป็นจังหวะเป็นเสียง เป็นระบำ จากก๋องปู่จา ดังนั้น กระสวนจังหวะของก๋องปู่จาในบทนำ และบทจบสามารถสรุปในที่นี้ได้ว่า เป็นเอกลักษณ์หนึ่งของก๋องปู่จา
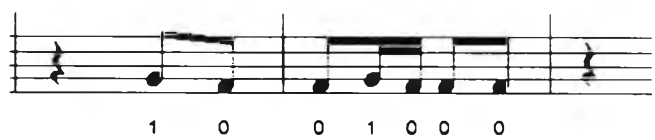
กระสวนจังหวะที่เหมือนกันของบทนำและบทจบ

อนึ่งคำว่า บทนำ(Introduction) บทหลัก และบทจบ(Ending) ตามที่ได้เสนอมานี้ เป็นการกล่าวในเชิงวิชาการดนตรี ดังนั้นจึงใช้คำว่าบทนำ บทหลักและบทจบไปก่อน แต่ในการสืบทอดของชาวบ้านนั้น มิได้จำแนกออกมาเป็นในลักษณะเชิงวิชาการดังกล่าว

จากการศึกษาระเบียบวิธีปฏิบัติก่องปู่จา พบว่า ชาวบ้านในภาคเหนือตอนบน จะเรียกจังหวะการตีที่มีท่วงทำนองต่างๆ(กระสวนจังหวะ)นี้ว่า ระบำ ซึ่งระบำแต่ละระบำบางครั้งมีการนำเอาคำต่างๆ มาผูกเป็นประโยคแทนเสียงกลองเพื่อง่ายแก่การท่องและจดจำ โดยมีชื่อเรียกที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัด หรือระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และอาจแทรกอารมณ์ขันลงไป นอกจากนี้บางท้องถิ่นนำเสียงที่ได้ยินจากการตีกลอง มาสร้างเป็นประโยค โดยขอยกตัวอย่างขอระบำต่างๆ ดังนี้

ระบำย่าจุ้ม(ซุ่ม)

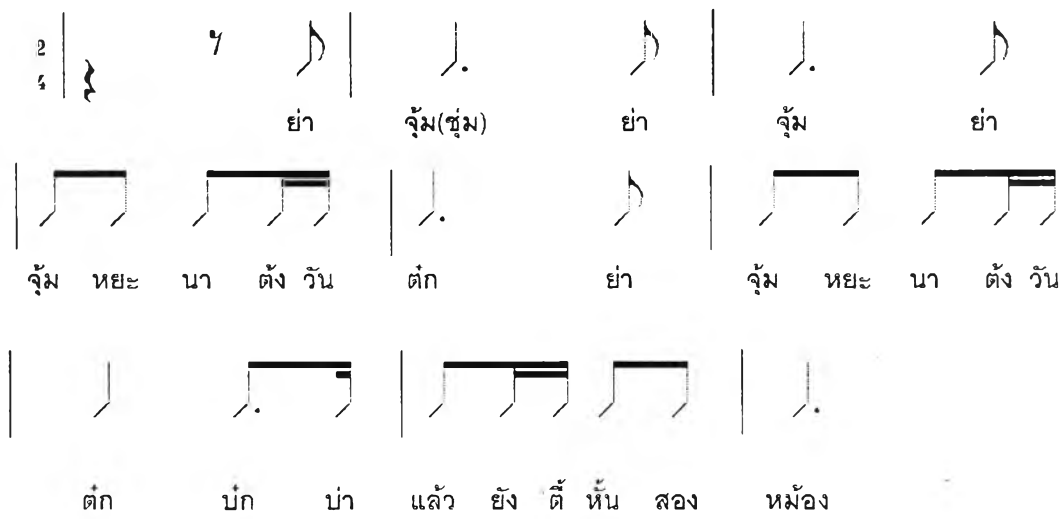

(ประเสริฐ สมมุ่ง, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2548)

ระบำสาวเก็บผัก

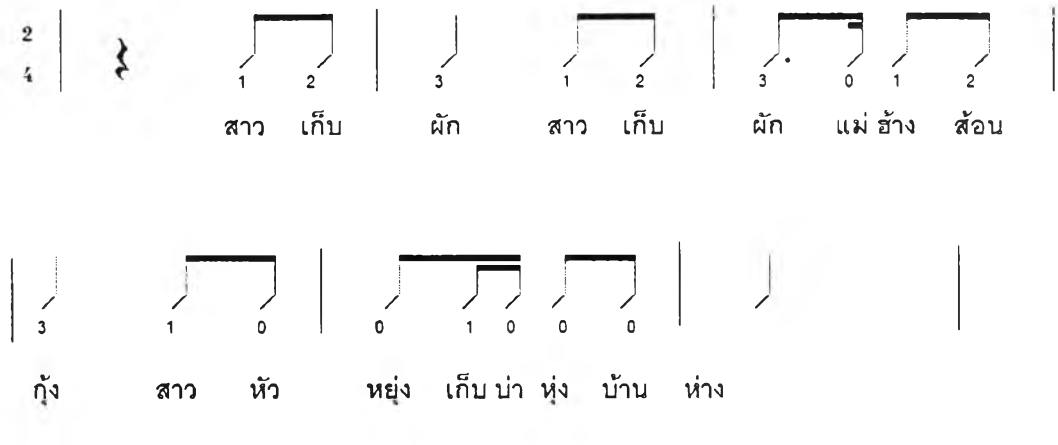

(แก้ว วิกุลจรุณเดช, สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2545)

ระบำหมาขบ(กัด)เต่า

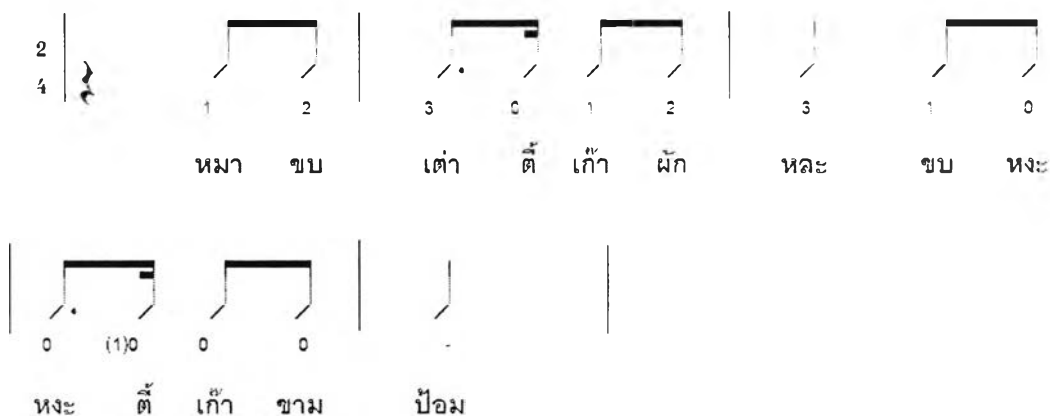

(สิงห์ทอง ทาน้อย, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2547)

ระบำเสือขบจ๊าง(เสือกัดช้าง)
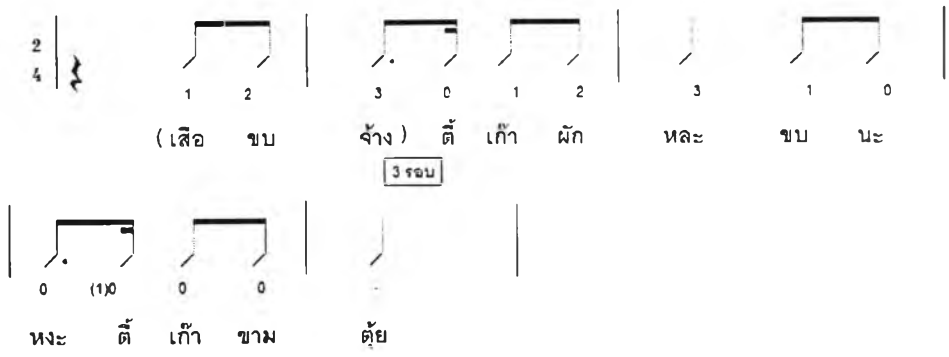
(ต้น สายเครือคำ, สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2545)

ระบำตุ๊ปี้เจ็บต๊อง(พระผู้ใหญ่เจ็บท้อง)

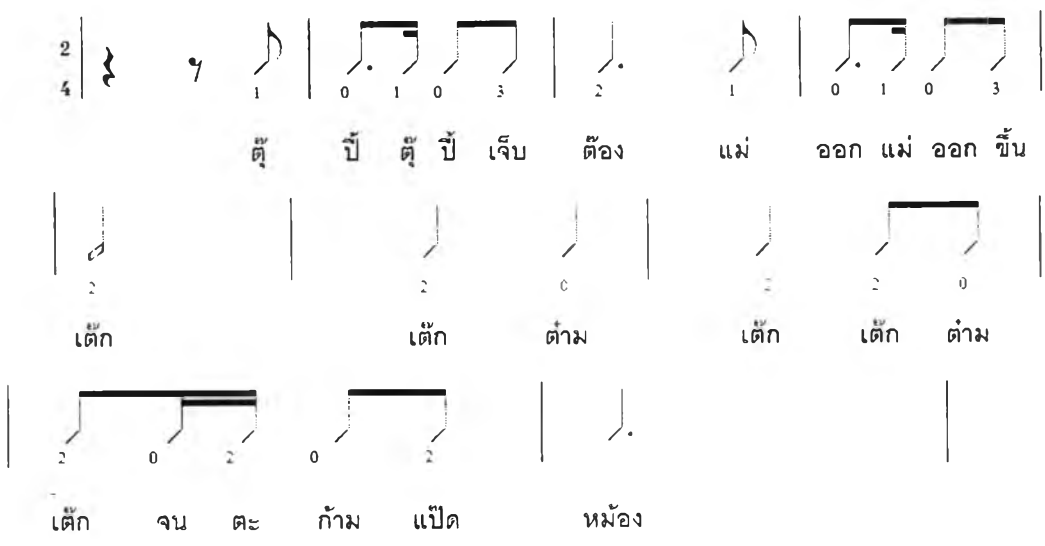

(บุญส่ง สิริฤทธิจันทร์, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2545)

ระบำเสือขบตุ๊
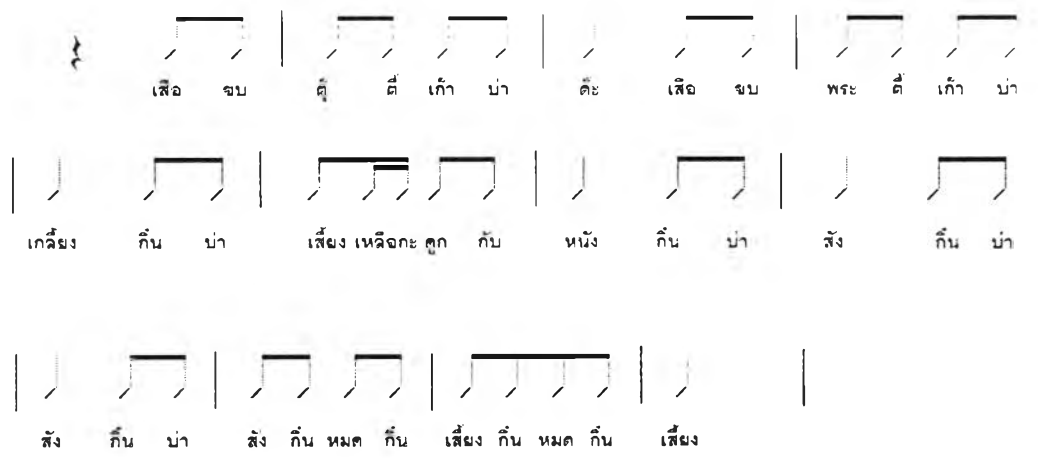
(จันทร์ แก้วจิโน, สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2545)

ระบำติ้งนั่ง

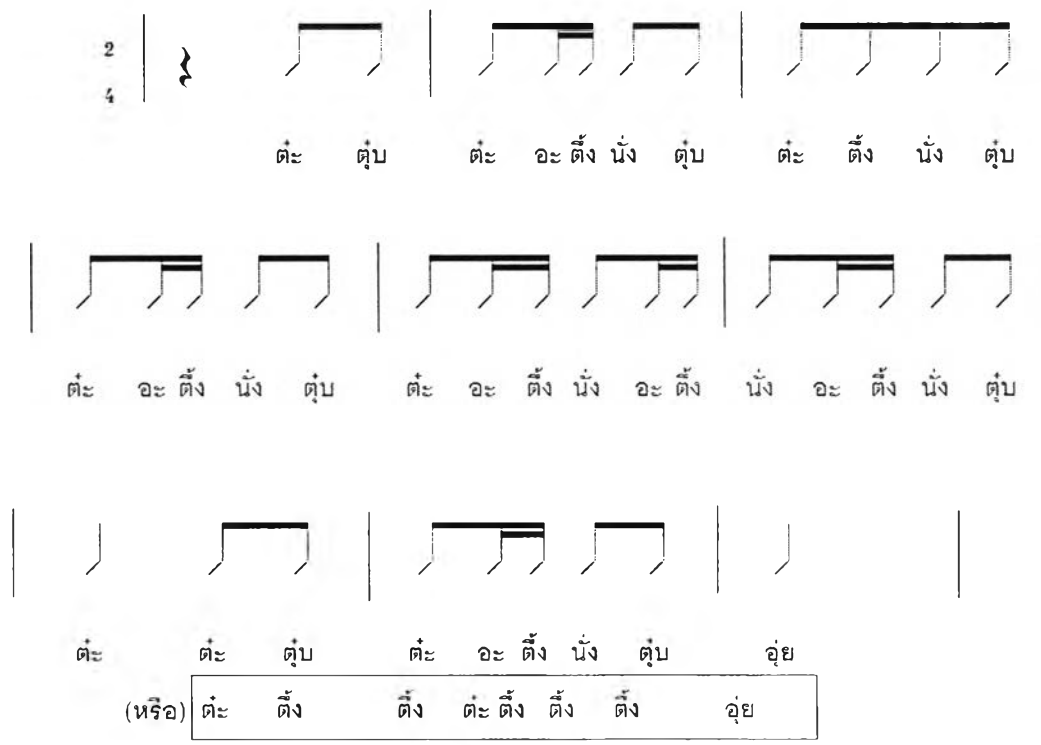

(แก้ว ธรรมใจ, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2545)

อนึ่งจังหวะการตีก๋องปู่จาที่ผู้ดำเนินการศึกษานำมากล่าวถึงในระเบียบวิธีปฏิบัติ ได้แก่ ระเบียบวิธีปฏิบัติก๋องปู่จานัดหมายประชุม ระเบียบวิธีปฏิบัติก๋องปู่จาบอกเหตุฉุกเฉิน ระเบียบวิธีปฏิบัติก๋องปู่จาหลังจากพระธรรมเทศนาจบ (หรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเสร็จสิ้น) และระเบียบวิธีปฏิบัติก๋องปู่จาบูชาขันแก้วทั้งสาม(หรือบูชาพระรัตนตรัย) เป็นระบำของพ่อหนานเล็ก บ้านวังหม้ออำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) คนที่ร่ำเรียนการตีก๋องปู่จาจากพ่อหนานเล็ก คือพ่อหนานน้อย ไชยทะนุ ปัจจุบันอายุมากจึงหยุดตี ต่อมาประกิจ ชุมสิทธิ์ ได้สืบทอดการตีก๋องปู่จาจากพ่อหนานน้อย และนำจังหวะการตีก๋องปู่จาระบำของพ่อหนานเล็กถ่ายทอดให้แก่เยาวชนทั้งในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอและระดับจังหวัด พร้อมทั้งได้สร้างทีมเข้ามาร่วมแข่งขัน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด จนเป็นที่ยอมรับ ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดตีก๋องปู่จาหลายรายการทั้งประเภทเดี่ยว 1 ชุด และประเภททีม 10 ชุดตั้งแต่ปี 2545 จนปัจจุบันได้รางวัลชนะเลิศประเภททีมระดับจังหวัด ซึ่งการได้รับการยอมรับในการประกวดแข่งขันดังกล่าว เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้ดำเนินการศึกษาเลือกจังหวะการตีก๋องปู่จา ระบำของพ่อหนานเล็ก ถ่ายทอดความรู้โดยหนานประกิจ ชุมสิทธิ์ มาวิเคราะห์และถ่ายทอดองค์ความรู้ในงานวิจัยครั้งนี้

T 97606847